

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Західноукраїнський національний університет
Факультет фінансів та обліку
Кафедра фінансів ім. С.І. Юрія

РАЙЧИБА Ольга Андріана Русланівна

**Підвищення ролі місцевих бюджетів у соціально-
економічному розвитку регіону /**
**Increasing the role of local budgets in the socio-
economic development of the region**

спеціальність: 072 - Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок
освітньо-професійна програма - Фінанси

Кваліфікаційна робота

Виконав студент групи ФФзм-21
О. А. Р. Райчиба

Науковий керівник:
к.е.н., доцент, О. В. Петрушка

Кваліфікаційну роботу допущено до захисту:

" ___ " _____ 2025 р.

Завідувач кафедри
_____ **А. І. Крисоватий**

ТЕРНОПІЛЬ - 2025

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. Теоретичні засади місцевих бюджетів та нормативно- правове забезпечення їх функціонування.....	6
1.1. Економічний зміст місцевих бюджетів та їх роль у соціально-економічному розвитку регіону.....	6
1.2. Організація та нормативно-правове забезпечення функціонування місцевих бюджетів, їх регіональний поділ в Україні.....	12
РОЗДІЛ 2. Аналіз вітчизняної практики формування доходів і видатків місцевих бюджетів в Україні.....	18
2.1. Офіційні трансферти у складі доходів місцевих бюджетів.....	18
2.2. Фіскальне та регулююче призначення податкових і неподаткових надходжень місцевих бюджетів.....	27
2.3. Моніторинг виконання місцевих бюджетів за видатками.....	37
РОЗДІЛ 3. Напрями удосконалення функціонування місцевих бюджетів та зростання їх ролі у забезпеченні соціально-економічного розвитку регіону.....	48
ВИСНОВКИ.....	60
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	64

ВСТУП

Сучасний етап розвитку України характеризується глибокими трансформаціями у сфері публічних фінансів, які зумовлені процесами децентралізації, воєнними викликами, інтеграцією до європейського простору та необхідністю забезпечення сталого розвитку регіонів. В умовах зростання економічної самостійності територіальних громад, підвищення їхньої відповідальності за формування та використання фінансових ресурсів особливої актуальності набуває проблема підвищення ролі місцевих бюджетів у соціально-економічному розвитку регіонів. Місцеві бюджети є ключовим фінансовим інструментом реалізації регіональної політики, вони забезпечують фінансування освіти, охорони здоров'я, соціального захисту, інфраструктури, житлово-комунального господарства, створюють умови для економічної активності населення та підвищення якості життя. Водночас чинна практика свідчить про наявність проблем, серед яких: обмежена дохідна база, значна залежність від міжбюджетних трансфертів, нерівномірність фінансової спроможності громад, неефективна структура видатків та недостатня орієнтація бюджетної політики на результати. Ці проблеми обумовлюють необхідність поглибленого дослідження механізмів зміцнення фінансової основи місцевого самоврядування та посилення впливу місцевих бюджетів на регіональний розвиток.

Питання удосконалення функціонування місцевих бюджетів в Україні та їх наукове обґрунтування з урахуванням впливу на соціально-економічний розвиток країни досліджували такі вітчизняні науковці, як: А. Даниленко, В. Дем'янишин, О. Кириленко, Е. Лібанова, І. Луніна, І. Лютий, І. Молчанов, Д. Полозенко, Л. Савич, О. Самошкіна, Л. Тарангул, В. Федосов, І. Чугунов, С. Юрій та інші.

Метою дослідження є теоретичне обґрунтування, аналіз сучасного стану та визначення напрямів підвищення ролі місцевих бюджетів у забезпеченні соціально-економічного розвитку регіонів України.

Для досягнення поставленої мети визначено такі завдання:

- розкрити економічну сутність та функції місцевих бюджетів у системі публічних фінансів;
- проаналізувати їхню структуру доходів і видатків у динаміці останніх років;
- оцінити вплив місцевих бюджетів на соціально-економічний розвиток регіонів;
- виявити основні проблеми та диспропорції у формуванні й використанні місцевих фінансових ресурсів;
- дослідити зарубіжний досвід зміцнення фінансової автономії місцевого самоврядування;
- обґрунтувати практичні рекомендації щодо підвищення ефективності функціонування місцевих бюджетів і розширення їхньої ролі у розвитку регіонів.

Об'єктом дослідження є процес функціонування місцевих бюджетів у системі публічних фінансів України.

Предметом дослідження виступають економічні відносини, механізми, інструменти та умови, які визначають роль місцевих бюджетів у соціально-економічному розвитку регіонів.

Методологічною основою роботи є сукупність загальнонаукових і спеціальних методів пізнання: діалектичний метод застосовано для дослідження взаємозв'язків між доходами і видатками місцевих бюджетів; методи аналізу, синтезу, індукції та дедукції – для систематизації теоретичних підходів і узагальнення тенденцій розвитку місцевих фінансів; економіко-статистичні методи – для оцінки динаміки та структури показників місцевих бюджетів; порівняльний і структурно-функціональний аналіз – для виявлення особливостей бюджетної політики на регіональному рівні; графічний метод – для наочного відображення результатів дослідження; метод прогнозування – для визначення перспектив зміцнення фінансової спроможності громад.

Інформаційно-аналітичну базу дослідження становлять нормативно-правові акти України, зокрема: Бюджетний і Податковий кодекси, закони «Про місцеве самоврядування в Україні», «Про відкритість використання публічних

коштів» та інші підзаконні нормативні акти; офіційні статистичні дані Міністерства фінансів України, Державної казначейської служби, Державної служби статистики, матеріали Рахункової палати, а також наукові праці вітчизняних і зарубіжних учених з питань місцевих фінансів, бюджетного регулювання та регіонального розвитку.

Практична значимість результатів кваліфікаційної роботи полягає у можливості їх використання у діяльності місцевих фінансових органів та органів місцевого самоврядування. Основні ідеї і висновки дослідження можуть бути використані для комплексного аналізу проблем функціонування місцевих бюджетів, а також при розробці заходів щодо підвищення їх ролі у соціально-економічному розвитку регіону та країни.

Наукова новизна кваліфікаційної роботи полягає в уточненні теоретичних підходів до визначення ролі місцевих бюджетів у соціально-економічному розвитку регіонів, у систематизації чинників, що визначають їхню фінансову автономію, та у формуванні авторських пропозицій щодо вдосконалення механізмів управління місцевими фінансами в умовах децентралізації та воєнно-післявоєнних трансформацій. Запропоновані у роботі напрями підвищення ефективності місцевих бюджетів спрямовані на зміцнення фінансової бази територіальних громад, розвиток інвестиційного потенціалу регіонів і формування фінансово стійкої системи місцевого самоврядування в Україні.

Апробація результатів кваліфікаційної роботи висвітлена у збірнику тез IV Міжнародної науково-практичної конференції *«Комунікація як чинник транспарентності соціальної взаємодії. Ера цивілізації»* (23-24 жовтня 2025 р.) [35] та у збірнику наукових праць *XI Всеукраїнських наукових читань пам'яті С. І. Юрія*, 12 листопада 2025 р. Тернопіль: ЗУНУ [34].

Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел. Робота викладена на 69 сторінках машинописного тексту, містить 7 таблиць, 2 рисунки, 60 позиції у списку використаних джерел.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ ТА НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЇХ ФУНКЦІОНУВАННЯ

1.1. Економічний зміст місцевих бюджетів та їх роль у соціально-економічному розвитку регіону

Місцеві бюджети виступають грошовим вираженням повноважень і відповідальності органів місцевого самоврядування щодо надання публічних послуг населенню на певній території. Їхній економічний зміст полягає у формуванні й використанні фінансових ресурсів громад для виробництва локальних суспільних благ, таких як: освіта, охорона здоров'я, комунальна інфраструктура, соціальний захист, безпека, благоустрій територій, а також перерозподіл доходів на територіальному рівні та стимулювання регіонального соціально-економічного розвитку. На відміну від державного бюджету, який виконує насамперед стабілізаційну функцію на макрорівні, місцеві бюджети фокусуються на алокації ресурсів з урахуванням просторових відмінностей попиту, ефектів масштабу та зовнішніх ефектів між регіонами та громадами.

Економічна природа місцевих бюджетів проявляється через їхні джерела доходів (власні і закріплені на відповідній, законодавчо встановленій основі) і видатки (поточні і капітальні). Важливою характеристикою місцевих бюджетів та їх впливу на соціально-економічний розвиток регіону є дія «просторового мультиплікатора», який характеризує ситуацію, при якій кожна гривня інвестицій у місцеву інфраструктуру запускає ланцюг доданої вартості для місцевого бізнесу та домогосподарств, підвищуючи продуктивність і податкову базу в майбутньому. Через цикли бюджетного процесу (бюджетне планування, виконання місцевих бюджетів, моніторинг бюджетних показників та аудит бюджетних коштів) місцева влада перетворює стратегічні пріоритети держави на конкретні бюджетні програми і проекти з показниками результативності та ефективності, а місцеві бюджети стають інструментом своєрідного контракту

«влада–громада» з підзвітністю й прозорістю формування і використання бюджетних коштів.

Роль місцевих бюджетів у розвитку регіонів є багатовимірною. По-перше, вони фінансують людський капітал: дошкілля, загальну середню освіту, первинну медицину, інклюзивні послуги, культуру й спорт, тобто те, що формує довгострокову конкурентоспроможність території і регіону. По-друге, вони забезпечують фізичний капітал і життєво важливу інфраструктуру: дороги місцевого значення, водопостачання, поводження з відходами, тепломережі, громадський транспорт, цифрові сервіси е-врядування [54]. По-третє, вони створюють сприятливе середовище для МСП (малого і середнього підприємництва) через державні програми з їх підтримки, індустріальні парки, центри надання адміністративних послуг, прозоре земельне планування. По-четверте, вони виконують соціальну та безпекову функції, особливо в умовах війни: підтримка ВПО та ветеранів, цивільний захист, укриття, критична інфраструктура, резильєнтність громад.

Актуальність вивчення і наукове дослідження питань щодо функціонування місцевих бюджетів сьогодні обумовлена поєднанням трьох чинників:

— війна та пов’язані з нею шоки у формуванні і використанні дохідної та видаткової частин місцевих бюджетів: перерозподіл податкової бази, падіння ділової активності у фронтових та прифронтових регіонах, зростання потреб у відновленні, безпекових та соціальних витратах;

— поглиблення фіскальної децентралізації: громади отримують більше повноважень і відповідальності, отже, потребують ефективних інструментів бюджетного планування, управління бюджетними ризиками та оцінки ефективності формування і використання бюджетних коштів;

— курс на європейську інтеграцію нашої країни у контексті енергозбереження та переходу на альтернативні «зелені» джерела енергозабезпечення, що вимагає узгодження місцевих інвестицій з принципами

сталості, енергоефективності, кліматичної нейтральності та цифрової трансформації всієї країни та регіонів зокрема.

Необхідність наукового дослідження зумовлена низкою проблемних аспектів. Зберігаються вертикальні та горизонтальні фіскальні дисбаланси місцевих бюджетів через те, що частина громад має обмежену власну податкову базу, що підвищує залежність від трансфертів і знижує стимули до нарощення власних доходів [22]. Формули вирівнювання не завжди адекватно відображають різницю у вартості надання суспільних послуг і демографічні особливості, виникають своєрідні «ефекти пастки» для бідніших територій. Спостерігається диспропорція між поточними й капітальними видатками, зокрема часто виникає ситуація, коли операційні витрати «з’їдають» увесь інвестиційний ресурс, що у подальшому забезпечує консервацію інфраструктурної відсталості регіону [48]. Водночас виникають ризики «м’яких бюджетних обмежень» і короткозорості у спрямуванні бюджетних коштів через політичне стимулювання прихильності органів публічного управління в прийнятті рішень щодо проєктів із швидким електоральним ефектом, а не з високою довгостроковою віддачею капіталу. Відповідно, виникає «причинно-наслідкова реакція, коли інституційні обмеження призводять до дефіциту якісної підготовки бюджетних проєктів, слабкої управлінської та аналітичної спроможності, фрагментації муніципального сектора, що у свою чергу знижує портфельну ефективність інвестицій» [51]. Недостатня прозорість функціонування комунальних підприємств, ускладнені процедури з реалізації проєктів державно-приватного партнерства, нецільове і неефективне використання бюджетних коштів, управління місцевими запозиченнями визначають той спектр проблем і недоліків регіонального рівня, які потребують першочергового вдосконалення.

Дослідження місцевих бюджетів, специфіки їх функціонування та ролі у соціально-економічному розвитку регіону потребують з’ясування економічної природи категорії «місцеві бюджети» та «регіон».

Погляди вітчизняних науковців та практиків щодо обґрунтування поняття місцеві бюджети можна згрупувати за трьома напрямками. Представниками

першої групи є О. Кириленко, І. Луніна, О. Степанова, Т. Бондарук які розкривають природу місцевих бюджетів під кутом зору фінансової спроможності громад як ключа до реального процесу децентралізації. Ними обґрунтована думка, що без достатньої власної доходної бази, прогнозованих міжбюджетних трансфертів і стабільної законодавчої бази автономія регіонів і громад залишається формальною [16; 26; 27]. Друга група науковців, представниками яких є В. Кравченко, О. Єфименко, В. Федосов, В. Опарін, зазначають, що ефективність місцевих бюджетів визначається не лише обсягами фінансових ресурсів, а і якістю управління, а саме: програмно-цільовим плануванням, аудитом ефективності формування і використання бюджетних коштів, конкуренцією проєктів на місцевому рівні, прозорістю діяльності комунального сектора, використанням СВА/PEFA-подібних оцінок та міжнародних стандартів [20; 31; 11].

Третя група дослідників, до яких відносимо Л. Тарангул, А. Даниленко відмічають, що місцеві бюджети є каталізатором регіонального розвитку через інфраструктурні інвестиції та кластери МСП через синхронізацію місцевих бюджетів з просторовим плануванням, стратегіями СМАРТ-спеціалізації та логікою «зеленої/цифрової» трансформації [6; 55]. В наукових дискусіях також присутній акцент на активному використанні нових інструментів, зокрема: муніципальних облігацій в поєднанні з прозорими правилами боргових запозичень, фондами економічного відновлення з умовною співучастю громад, механізмами результатно-орієнтованих міжбюджетних трансфертів (RBF) [50].

В Конституції України визначено поняття «місцеві бюджети», а саме, у ст. 142 зазначено, що «...матеріальною і фінансовою основою місцевого самоврядування є рухоме і нерухоме майно, доходи місцевих бюджетів, інші кошти, земля, природні ресурси, що є у власності територіальних громад сіл, селищ, міст, районів у містах, а також об'єкти їхньої спільної власності, що перебувають в управлінні районних і обласних рад» [19].

Таким чином, економічний зміст місцевих бюджетів можна охарактеризувати як стратегічний інструмент перетворення локальних потреб

територій і регіонів на суспільну цінність через ефективну алокацію фінансових ресурсів, справедливий перерозподіл бюджетних коштів і стимулювання соціально-економічного розвитку. Їхня роль у забезпеченні стійкого розвитку регіонів визначається поєднанням власної фіскальної спроможності, якості управління, інституційної прозорості й здатності мобілізувати приватні інвестиції. Саме зараз, під час війни та відбудови нашої країни та регіонів зокрема, від того, наскільки професійно громади використовують бюджетні інструменти: від середньострокового бюджетного планування до KPI-керованих бюджетних програм і відкритих даних залежить рівень економічного зростання територій та забезпечення розвитку людського капіталу.

Економічний зміст і природа поняття «регіон» розкриваються через його багатовимірність як просторової, соціально-економічної, політичної та управлінської категорії. У сучасній науковій літературі регіон трактується як «інтегрована система, що поєднує природно-географічні, економічні, соціальні, демографічні, культурні та інституційні компоненти, які взаємодіють у межах певної території, формуючи єдиний економічний простір із власними внутрішніми зв'язками та відносною автономією розвитку» [21]. З економічного погляду, регіон є «територіальною підсистемою національної економіки, що володіє сукупністю ресурсів, виробничим потенціалом, інфраструктурою, людським капіталом і інституційними механізмами, які забезпечують відтворення економічних процесів у межах даної території» [20].

Економічна природа регіону полягає у тому, що він виступає проміжною ланкою між національним і місцевим рівнями господарської системи. Саме на регіональному рівні відбувається конкретизація стратегічних цілей державної економічної політики, їхня адаптація до локальних умов і перетворення на конкретні програми розвитку. Регіон є носієм певної спеціалізації: галузевої, виробничої, інноваційної, аграрної чи сервісної, що визначає його роль у територіальному поділі праці та міжрегіональній кооперації. Через систему взаємопов'язаних суб'єктів (підприємства, органи влади, домогосподарства, громадські інституції) регіон функціонує як цілісний господарський організм, у

якому формуються умови для створення, розподілу і використання валового регіонального продукту.

З погляду фінансової науки, регіон є також базовою одиницею формування і реалізації регіональної фінансової політики, що охоплює місцеві бюджети, територіальні податкові надходження, інвестиційні потоки, кредитні ресурси, державні субвенції та гранти. Через ці фінансові механізми регіон забезпечує власну економічну стійкість, соціальну згуртованість і конкурентоспроможність.

Як зазначає І. Луніна, «економічна сутність регіону виявляється у його здатності формувати додану вартість, ефективно розподіляти ресурси й підтримувати баланс між інтересами держави, бізнесу та населення» [25].

О. Коваль підкреслює, що економічна природа регіону невіддільна від категорії «регіональний розвиток», який визначається як «процес якісних змін у господарській системі території, спрямований на зростання продуктивності, зайнятості, добробуту населення і розширення фінансової бази місцевого самоврядування» [17]. Регіональний розвиток є проявом еволюції внутрішнього потенціалу території під впливом зовнішніх і внутрішніх факторів: ресурсних, інституційних, демографічних, технологічних, екологічних та поведінкових.

У науковій думці виділяють кілька підходів до визначення економічного змісту регіону. Так, територіально-виробничий підхід розглядає його як «просторову господарську систему, у якій поєднуються природні ресурси, праця і капітал у процесі виробництва благ» [29]. Інституційний підхід акцентує увагу на ролі регіону як соціально-економічної спільноти з власними інститутами управління, нормами, мережами взаємодії [21]. Системний підхід розглядає регіон як динамічну відкриту систему, що взаємодіє із зовнішнім середовищем, має вхідні (ресурси) і вихідні (результати) потоки, внутрішню структуру, механізми адаптації та саморегуляції.

Таким чином, економічний зміст поняття «регіон» полягає у його функціонуванні як територіально-економічного комплексу, який забезпечує відтворення матеріальних, фінансових і людських ресурсів, формування доданої вартості та інтеграцію у національну і світову економіку. Природа регіону

характеризується єдністю просторової, економічної, соціальної і управлінської складових, що створюють умови для реалізації політики сталого розвитку, децентралізації та підвищення добробуту населення.

1.2. Організація та нормативно-правове забезпечення функціонування місцевих бюджетів, їх регіональний поділ в Україні

З позиції адміністративно-територіального поділу країни поняття «регіон» має юридично визначений і водночас функціональний характер, який відображає структуру організації влади, систему управління територіями та просторову диференціацію держави. У цьому контексті регіон розглядається як адміністративно-територіальна одиниця вищого рівня, що охоплює сукупність нижчих територіальних утворень і виступає просторовою основою здійснення державної політики, публічного управління та соціально-економічного розвитку.

Згідно з Конституцією України (ст. 133) [19] та Законом України «Про порядок вирішення окремих питань адміністративно-територіального устрою України» [46], «система адміністративно-територіального поділу держави включає АР Крим, області, райони, міста, райони в містах, селища і села» [18]. Отже, у структурі держави регіонами є області України, а також АР Крим як особлива територіальна автономія. Вони є рівнем між центральною владою та місцевими громадами, тобто посередницькою ланкою між державним управлінням і місцевим самоврядуванням.

До складу кожного регіону (області) входять райони, що формують субрегіональний рівень, які, в свою чергу, включають територіальні громади як територіальні одиниці базового рівня. Після адміністративно-територіальної реформи 2020 р. в Україні було створено 1469 територіальних громад і 136 районів, які підпорядковуються 24 областям.

Таким чином, область є головною адміністративно-територіальною одиницею, що об'єднує кілька районів і територіальних громад, має власні

органи державної виконавчої влади (обласні державні адміністрації) та представницькі органи місцевого самоврядування (обласні ради).

У ширшому розумінні до поняття «регіон» можуть також відносити економічні райони як великі територіальні утворення, які об'єднують кілька областей за спільними економічними, соціальними, географічними чи історико-культурними характеристиками. В Україні з метою реалізації державної регіональної політики та просторового планування застосовується поділ на макрорегіони: наприклад, Західний, Центральний, Південний, Північний, Східний, що є аналітичними одиницями для статистики, стратегії розвитку, макроекономічного прогнозування та управління ресурсами відповідно до Постанови КМУ №932 від 20.11.2019 р. «Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2027 року» [43].

Отже, з позиції адміністративно-територіального устрою до поняття «регіон» входять:

- області України — основні адміністративно-територіальні одиниці регіонального рівня;
- Автономна Республіка Крим — як територіальна автономія;
- м. Київ і м. Севастополь — міста зі спеціальним статусом, прирівняні до регіонів за рівнем управління;
- райони — субрегіональні одиниці в межах областей;
- територіальні громади (сільські, селищні, міські) — базовий рівень місцевого самоврядування, які разом формують регіональний простір.

Таким чином, регіон у системі адміністративно-територіального устрою — це не лише географічна територія, а й інституційно організована соціально-економічна система, у межах якої здійснюються функції публічного управління, реалізується державна регіональна політика, забезпечується баланс інтересів центру і місцевих громад.

Нормативно-правова база функціонування місцевих бюджетів в Україні вибудована як ієрархія правового забезпечення, відповідно до яких визначено предмет, повноваження та процедури бюджетного процесу на місцевому рівні, а

також джерела формування доходів, напрями використання коштів, прозорість і підзвітність реалізації бюджетних процедур. Системоутворюючим актом є Бюджетний кодекс України [4], який окреслює коло відносин, що виникають у процесі складання, розгляду, затвердження, виконання місцевих бюджетів, звітування і контролю, встановлює загальні принципи бюджетної системи, регламентує міжбюджетні відносини, середньострокове планування, локальні запозичення і відповідальність за порушення бюджетного законодавства. У його нормах деталізовано компетенцію учасників процесу, календарні параметри бюджетних процедур та вимоги до прийняття рішень про місцеві бюджети, що забезпечує реалізацію бюджетного процесу на рівні громад.

Податковий кодекс України [37] забезпечує матеріальну основу місцевих бюджетів, визначаючи перелік місцевих податків і зборів, їх ставки та порядок встановлення рішеннями місцевих рад, а також пропорції розподілу загальнодержавних податків і зборів до різних видів місцевих бюджетів. Така конструкція поєднує податкову автономію органів місцевого самоврядування з уніфікованими загальнодержавними правовими документами в системі оподаткування. Додатковим інструментом інформаційної прозорості виступає зведена база ставок на веб-порталі ДПСУ, що підсилює публічний контроль за рішеннями громад у сфері податкової політики.

Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» [44] інституалізує бюджетні повноваження рад і виконавчих органів, закріплює матеріальну та фінансову основу самоврядування (комунальна власність, місцеві бюджети), надає представницьким органам право затверджувати бюджети, встановлювати місцеві податки та збори в межах компетенції, контролювати їх виконання і формувати відповідні виконавчі структури. Норми закону формують правову основу взаємодії, підпорядкування та звітності, у межах якої відбувається розподіл відповідальності між учасниками бюджетного процесу за бюджетні рішення та їхню реалізацію.

Нормативно-правове забезпечення функціонування місцевих бюджетів охоплює не лише Бюджетний та Податковий кодекси, а й комплекс спеціальних

законів і підзаконних актів, які формують системну інфраструктуру фінансового управління на місцях. У правовій основі місцевих фінансів важливу роль відіграє Закон України «Про співробітництво територіальних громад» [47], який створює юридичні засади для горизонтальної взаємодії між громадами, що дає можливість спільно реалізовувати інвестиційні, інфраструктурні, соціальні чи екологічні проєкти. Цей закон передбачає кілька форм міжмуніципального співробітництва: а саме, «делегування окремих завдань, створення спільних комунальних підприємств або установ, координацію діяльності у сфері надання послуг» [47]. Норми документа регламентують порядок укладення договорів про співробітництво, визначають права й обов'язки сторін, процедури фінансування, контролю та моніторингу виконання домовленостей, що забезпечує підвищення ефективності використання місцевих фінансових ресурсів, зменшення дублювання видатків і досягнення синергії між сусідніми громадами.

Важливою складовою нормативного забезпечення є Закон України «Про засади державної регіональної політики» [39], який визначає мету, принципи, інструменти та механізми реалізації політики збалансованого регіонального розвитку. У цьому законі закладено правові основи для узгодження державних і місцевих інтересів у сфері територіального планування та фінансового забезпечення розвитку регіонів. Він регламентує «порядок розроблення та реалізації Державної стратегії регіонального розвитку, стратегій розвитку областей і планів заходів на середньострокову перспективу» [39]. Особливе місце в документі займають положення про функціонування Державного фонду регіонального розвитку (ДФРР), який є фінансовим механізмом підтримки інвестиційних проєктів регіонального значення, що співфінансуються з місцевих бюджетів. Така система стимулює територіальні громади до формування якісних проєктних заявок і до ефективного використання капітальних видатків, сприяючи збалансованому розвитку територій.

Значну роль у забезпеченні прозорості й підзвітності відіграє Закон України «Про відкритість використання публічних коштів» [38]. Його норми зобов'язують усі розпорядники бюджетних коштів, у тому числі органи

місцевого самоврядування, оприлюднювати інформацію про операції з бюджетними ресурсами, укладені договори, закупівлі, отримані кредити, дотації та субвенції. Реалізація цього закону відбувається через єдиний державний веб-портал spending.gov.ua, що забезпечує відкритий доступ громадян до даних про виконання бюджетів усіх рівнів. Таким чином формується система публічного моніторингу, що підвищує довіру до органів влади, зменшує ризики нецільового використання коштів і створює передумови для розвитку інститутів громадського контролю.

Окреме місце серед нормативно-правових актів, які забезпечують функціонування місцевих фінансів, належить підзаконним актам Міністерства фінансів України, зокрема наказу № 836 «Про запровадження програмно-цільового методу складання та виконання місцевих бюджетів» [45]. Цей документ визначає правила формування бюджетних програм, структуру паспортів програм, систему результативних показників, порядок звітування та аналізу ефективності бюджетних витрат. Його застосування спрямоване на підвищення результативності та ефективності управління бюджетними ресурсами, перехід від утриманського до результатно-орієнтованого підходу, коли оцінюється не лише обсяг витрат, а й суспільна користь, досягнута завдяки їх використанню. У результаті забезпечується системність, прозорість і цілеспрямованість бюджетного процесу на місцевому рівні.

До системи нормативних актів, що впливають на функціонування місцевих бюджетів, також належать Закон України «Про місцеві державні адміністрації» [45], який регламентує повноваження державних органів щодо координації бюджетного процесу в областях і районах, та Закон України «Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення» [41], який визначає особливості фінансування закладів охорони здоров'я через місцеві бюджети.

Важливе значення мають постанови Кабінету Міністрів України, які регулюють порядок надання субвенцій, дотацій, розподіл трансфертів, використання коштів ДФРР, а також накази Міністерства фінансів, що

стосуються бухгалтерського обліку в бюджетних установах, внутрішнього фінансового контролю та казначейського обслуговування місцевих бюджетів.

Таким чином, нормативно-правова база місцевих бюджетів в Україні є багаторівневою, динамічною і взаємопов'язаною системою. Вона забезпечує реалізацію принципів бюджетної самостійності, прозорості, підзвітності та ефективності використання публічних коштів, закріплює механізми міжбюджетного вирівнювання і стратегічного планування, сприяє розвитку фінансової спроможності територіальних громад та формуванню сучасної моделі децентралізованого управління публічними фінансами.

РОЗДІЛ 2.

АНАЛІЗ ВІТЧИЗНЯНОЇ ПРАКТИКИ ФОРМУВАННЯ ДОХОДІВ І ВИДАТКІВ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ В УКРАЇНІ

2.1. Офіційні трансферти у складі доходів місцевих бюджетів

Трансферти відіграють ключову роль у формуванні доходної частини місцевих бюджетів України, забезпечуючи фінансову збалансованість територій і можливість виконання ними делегованих державою повноважень. Їх економічна сутність полягає у перерозподілі фінансових ресурсів між рівнями бюджетної системи для досягнення соціально-економічної рівності, підвищення якості публічних послуг і підтримання мінімальних соціальних стандартів у кожній громаді. За своєю природою «міжбюджетні трансферти є інструментом горизонтального та вертикального вирівнювання, що дозволяє компенсувати різницю між податковим потенціалом окремих територій і обсягом видаткових потреб, які виникають у процесі реалізації місцевих програм розвитку та забезпечення базових послуг населенню» [24].

У структурі доходів місцевих бюджетів трансферти становлять значну частку, що варіюється залежно від рівня економічного розвитку регіону, податкової бази та чисельності населення. Для більшості територіальних громад, особливо сільських і малих міських, міжбюджетні трансферти є «домінуючим джерелом доходів, оскільки власні податки і збори не забезпечують достатнього обсягу надходжень для фінансування потреб громади» [12]. Це зумовлено нерівномірністю розміщення продуктивних ресурсів, концентрацією підприємницької діяльності у великих містах і регіональних центрах, а також низьким рівнем економічної активності на периферійних територіях. Саме тому трансферти виконують стабілізаційну функцію, вирівнюючи фінансові можливості громад і сприяючи реалізації конституційного принципу рівності громадян у доступі до публічних послуг незалежно від місця проживання.

Бюджетний кодекс України [4] визначає кілька основних видів міжбюджетних трансфертів: базову дотацію, реверсну дотацію, субвенції та

додаткові дотації. Базова дотація надається тим громадам, у яких рівень податкової спроможності є нижчим за середній по країні. Вона спрямована на забезпечення виконання основних функцій місцевого самоврядування. Реверсна дотація, навпаки, вилучається з бюджетів фінансово спроможних територій для формування загальнодержавного фонду вирівнювання [4]. Така конструкція створює механізм солідарності між територіями та забезпечує принцип справедливості у розподілі ресурсів.

Субвенції мають цільовий характер і використовуються для фінансування конкретних напрямів державної політики на місцевому рівні: освіти, охорони здоров'я, соціального захисту, культури, розвитку інфраструктури чи виконання інвестиційних проєктів. Окремо виділяють субвенції з державного бюджету на формування інфраструктури об'єднаних територіальних громад, що відіграли ключову роль у початковий період децентралізації, а також освітню субвенцію, які стали основним джерелом фінансування делегованих видатків у цих галузях.

Додаткові дотації мають компенсаційний характер і спрямовуються на вирівнювання окремих дисбалансів у сфері соціальних виплат, енергоносіїв та здійснення повноважень органами місцевого самоврядування на деокупованих територіях.

Роль трансфертів у системі місцевих фінансів виходить за межі суто фіскальної функції. Вони є інструментом реалізації державної регіональної політики, оскільки дозволяють спрямовувати ресурси на підтримку депресивних територій, стимулюють розвиток людського потенціалу, модернізацію соціальної інфраструктури та зменшення територіальних диспропорцій [49]. У сучасних умовах війни та післявоєнного відновлення трансферти набули функції фінансової стабілізації і гуманітарної підтримки громад, які постраждали від бойових дій або приймають значну кількість ВПО. Держава використовує механізми цільових субвенцій для відновлення об'єктів критичної інфраструктури, забезпечення укриттів, ремонтів шкіл і лікарень, що перетворює систему трансфертів на стратегічний інструмент регіональної стійкості.

У таблиці 2.1 представлено динаміку, склад і структуру доходних джерел місцевих бюджетів України за період 2022-2024 рр.

Таблиця 2.1

**Динаміка, склад і структура доходів місцевих бюджетів України
у 2022-2024 рр. (млрд. грн.)**

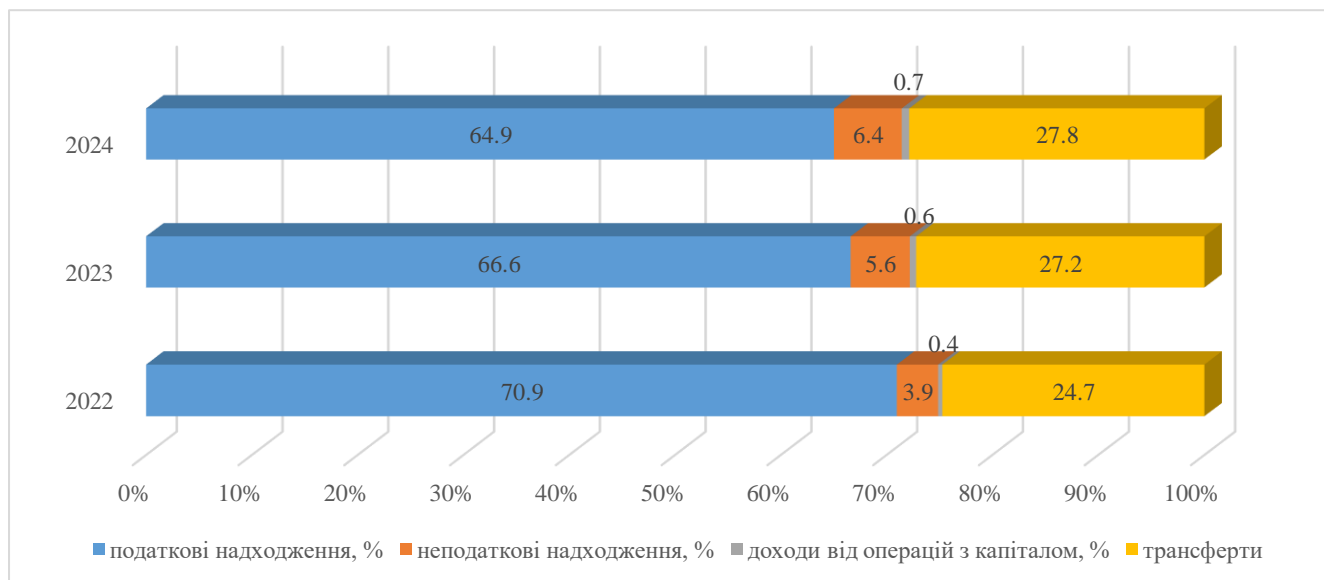
Показники		Доходи бюджету, всього, в тому числі:	Податкові надходження	Неподаткові надходження	Доходи від операцій з капіталом	Цільові фонди	Офіційні трансферти
2022	млрд. грн.	555,1	393,5	22,0	2,3	0,3	137,0
	частка, %	100,0	70,9	3,9	0,4	0,05	24,7
2023	млрд. грн.	652,6	434,5	36,5	3,6	0,4	177,5
	частка, %	100,0	66,6	5,6	0,6	0,06	27,2
2024	млрд. грн.	679,5	441,1	43,6	4,9	0,6	189,3
	частка, %	100,0	64,9	6,4	0,7	0,09	27,8
Приріст/скорочення млрд. грн.		124,4	47,6	21,6	2,6	0,3	52,3

Примітка. Складено автором за даними джерела [10; 14]

Аналіз динаміки, складу та структури доходів місцевих бюджетів України у 2022–2024 рр. свідчить про загальну тенденцію зростання номінальних обсягів доходів поряд зі зміною їх внутрішньої структури, що зумовлено впливом воєнних, макроекономічних і податково-бюджетних чинників. Загальний обсяг доходів місцевих бюджетів збільшився на 124,4 млрд. грн. або на 22,4 %, що свідчить про часткове відновлення фінансової бази територіальних громад після кризи 2022 р., спричиненої війною, релокацією бізнесу та скороченням податкових надходжень у прифронтових регіонах.

Основним джерелом доходів залишаються податкові надходження, однак їхня частка у структурі знизилася з 70,9 % у 2022 р. до 64,9 % у 2024 р., незважаючи на абсолютне зростання обсягів з 393,5 млрд. грн. до 441,1 млрд. грн. Таке зменшення питомої ваги пояснюється кількома причинами: по-перше, впливом воєнного стану на скорочення економічної активності й бази оподаткування у промислових і припортових регіонах; по-друге, зростанням ролі трансфертних ресурсів у забезпеченні соціально-економічних потреб; по-третє,

частковим зниженням темпів росту ПДФО, який традиційно є головним джерелом доходів громад, через мобілізацію та переміщення робочої сили. Крім того, певне гальмування темпів росту податкових надходжень пов'язане з обмеженням місцевих податків і зборів у період воєнного стану та наданням податкових пільг для малого бізнесу і підприємств критичної інфраструктури.

Рис. 2.1. Структура доходів місцевих бюджетів України у 2022-2024 рр., %

Примітка. Складено автором за даними джерела [10; 14]

Натомість спостерігається суттєве збільшення питомої ваги неподаткових надходжень із 3,9 % у 2022 р. до 6,4 % у 2024 р., тобто майже в півтора раза, що в абсолютному вимірі становить приріст на 21,6 млрд. грн. Це свідчить про активізацію діяльності комунальних підприємств, підвищення доходів від оренди майна, адміністративних зборів і плати за послуги, а також про впровадження електронних сервісів, які розширюють можливості самофінансування громад. Така динаміка відображає певне посилення фіскальної самостійності місцевих органів влади, хоча загальний обсяг неподаткових доходів залишається відносно невеликим.

Доходи від операцій з капіталом зросли з 2,3 млрд. грн. до 4,9 млрд. грн., що свідчить про поступове відновлення інвестиційної активності, реалізацію комунального майна, земельних ділянок, а також про залучення громад до участі

у спільних проєктах реконструкції та відбудови інфраструктури. Їхня частка у структурі доходів хоч і незначна (0,7 % у 2024 р.), але демонструє тенденцію до стабільного приросту, що є позитивним сигналом для формування локального інвестиційного середовища.

Доходи цільових фондів збільшилися незначно з 0,3 млрд. грн. до 0,6 млрд. грн., що пояснюється обмеженими можливостями створення таких фондів у воєнних умовах і переорієнтацією ресурсів на критичні потреби оборони, гуманітарної допомоги та підтримки соціально вразливих верств населення.

Найбільш динамічне зростання спостерігається за статтею офіційних трансфертів, зокрема на 52,3 млрд. грн. або на 38,2 %, при цьому їхня частка у структурі доходів підвищилася з 24,7 % у 2022 р. до 27,8 % у 2024 р. Це свідчить про посилення ролі державної підтримки у фінансуванні місцевих бюджетів, особливо для покриття дефіциту бюджетних ресурсів у соціальній сфері та реалізації державних програм у межах освітньої, соціальної і гуманітарної субвенцій. Зростання трансфертів відображає політику уряду, спрямовану на фінансову стабілізацію громад під час війни, компенсацію втрат від зруйнованої податкової бази та відновлення критичної інфраструктури. Водночас така динаміка засвідчує підвищення залежності частини місцевих бюджетів від централізованих ресурсів, що потенційно обмежує реальну фінансову автономію місцевого самоврядування.

У цілому аналіз динаміки доходів місцевих бюджетів України у 2022–2024 рр. показує, що позитивне зростання відбулося переважно за рахунок міжбюджетних трансфертів і неподаткових надходжень, тоді як частка податкових доходів поступово знижується [14]. Така структура свідчить про адаптацію місцевих фінансів до умов воєнного часу, але водночас підкреслює потребу в подальшому зміцненні власної дохідної бази громад, розширенні фіскальних повноважень і впровадженні нових інструментів залучення фінансових ресурсів, зокрема муніципальних запозичень, державно-приватного партнерства та локальних податкових стимулів для розвитку підприємництва.

У таблиці 2.2 представлено динаміку, склад і структуру трансфертів у складі доходів місцевих бюджетів України у 2022-2024 рр.

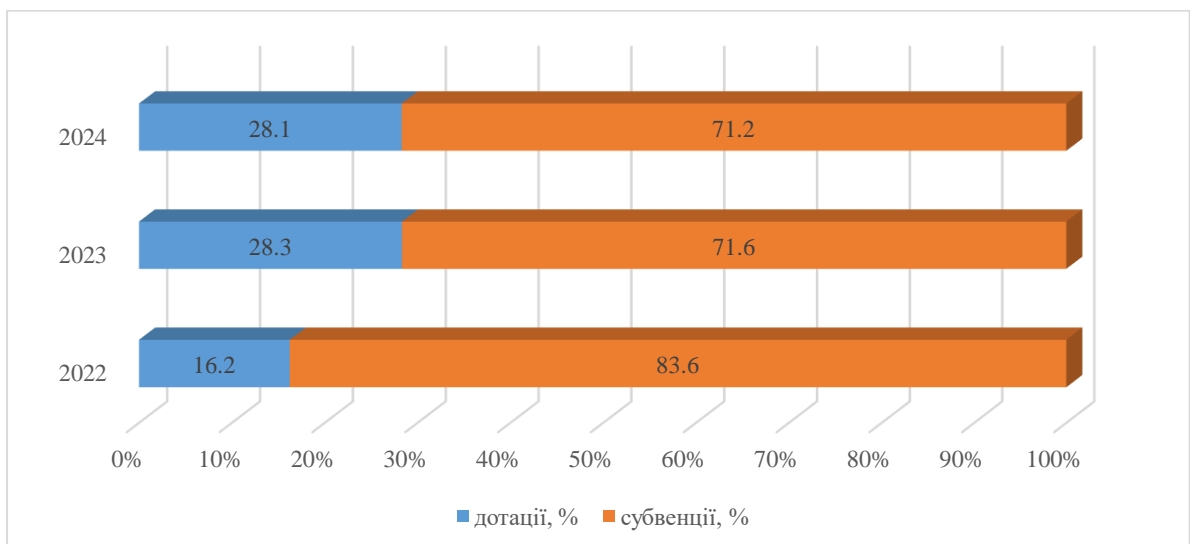
Таблиця 2.2

Динаміка та структура офіційних трансфертів у складі місцевих бюджетів України у 2022-2024 рр. (млрд. грн.)

показники	2022 р.		2023 р.		2024 р.		Приріст/ зменшення млрд. грн.
	млрд. грн.	частка, %	млрд. грн.	частка, %	млрд. грн.	частка, %	
Трансферти, всього, <i>в тому числі:</i>	137,0	100,0	177,5	100,0	189,3	100,0	52,3
Від органів державного управління, зокрема:	136,8	99,8	177,4	99,9	187,9	99,3	51,1
Дотації, з них:	22,2	16,2	50,3	28,3	53,1	28,1	30,9
базова дотація	16,3	11,9	28,9	16,3	21,1	11,1	4,8
додаткова дотація, в тому числі:	5,9	4,3	21,4	12,1	32,0	16,9	26,1
на здійснення повноважень ОМС на деокупованих та тимчасово окупованих територіях	–	–	17,2	9,7	28,2	14,9	11,0
інші дотації	–	–	4,2	2,4	3,8	2,0	-0,4
Субвенції, з них:	114,6	83,6	127,1	71,6	134,8	71,2	20,2
субвенції на забезпечення харчування учнів поч. класів ЗЗСО	–	–	–	–	3,9	2,1	–
субвенція на реалізацію проєктів з ліквідації наслідків збройної агресії	6,1	4,5	3,4	1,9	5,4	2,9	-0,7
субвенція на підтримку закладів охорони здоров'я	2,8	2,0	2,2	1,2	1,9	1,0	-0,9
освітня субвенція	96,6	70,5	90,7	51,1	104,2	55,0	7,6
субвенція на облаштування безпечних умов у ЗЗСО	–	–	1,1	0,6	1,3	0,7	0,2
субвенція на виплату компенсацій ВПО	–	–	3,6	2,0	5,7	3,0	2,1
субвенції на будівництво доріг	7,4	5,4	16,0	9,0	–	–	8,6
субвенція на будівництво і ремонт інфраструктурних об'єктів	–	–	4,0	2,3	–	–	–
інші субвенції	1,7	1,2	6,1	3,4	12,4	6,5	10,7
Від ЄС та урядів іноземних держав, в тому числі:	0,22	0,2	0,2	0,1	1,4	0,7	1,2
гранти, дарунки	0,2	0,2	0,1	0,05	0,9	0,5	0,7
в рамках програм допомоги ЄС, урядів іноз. держав, МО	0,02	–	0,1	0,05	0,5	0,2	0,48

Примітка. Складено автором за даними джерела [10; 14]

Аналіз динаміки та структури офіційних трансфертів у складі місцевих бюджетів України за 2022–2024 рр. свідчить про суттєве зростання їх загального обсягу на 52,3 млрд. грн. або на 38,2 %, що відображає зростання ролі міжбюджетних перерозподілів у забезпеченні фінансової стабільності територіальних громад в умовах війни та післявоєнного відновлення. Якщо у 2022 р. офіційні трансферти становили 137,0 млрд. грн., то у 2024 р. – вже 189,3 млрд. грн. Водночас структура трансфертів зазнала певної трансформації: частка дотацій у загальному обсязі зросла з 16,2 % до 28,1 %, а частка субвенцій знизилася з 83,6 % до 71,2 %, що свідчить про посилення ролі безумовної підтримки місцевих бюджетів порівняно з цільовими видами фінансування. Основну частину трансфертів, як і раніше, становлять надходження від органів державного управління, які у 2024 р. забезпечили 99,3 % усіх перерахувань. Це пояснюється централізованим характером міжбюджетних відносин та значною залежністю місцевих фінансів від державного бюджету в період воєнного стану. Лише 0,7 % припадає на кошти міжнародної допомоги, проте їх динаміка є показовою: від 0,22 млрд. грн. у 2022 р. до 1,4 млрд. грн. у 2024 р., що свідчить про поступове розширення участі міжнародних партнерів у фінансуванні місцевих програм відбудови, гуманітарних і соціальних проєктів.

Рис. 2.2. Структура трансфертів від органів державного управління у місцевих бюджетах України за період 2022-2024 рр., %

Примітка. Складено автором за даними джерела [10; 14]

Структура дотацій демонструє глибокі і якісні зрушення (див. рис. 2.2). Якщо у 2022 р. дотації становили 22,2 млрд. грн., то у 2024 р. їх обсяг зріс до 53,1 млрд. грн., тобто у 2,4 раза. Особливо значним стало зростання додаткових дотацій, які збільшилися з 5,9 млрд. грн. до 32,0 млрд. грн. Це пов'язано насамперед із появою нової форми фінансової підтримки — дотації на здійснення повноважень органів місцевого самоврядування на деокупованих і тимчасово окупованих територіях, обсяг якої зріс з 17,2 млрд. грн. у 2023 р. до 28,2 млрд. грн. у 2024 р. Така динаміка відображає реакцію держави на потребу відновлення базових послуг, соціальної інфраструктури та адміністративного управління у звільнених громадах. Водночас базова дотація, яка є інструментом вертикального вирівнювання доходів, зросла лише на 4,8 млрд. грн. за три роки, а її частка у загальному обсязі трансфертів навіть знизилася з 11,9 % до 11,1 %. Це свідчить про те, що механізм базового вирівнювання залишається стабільним, але не є основним джерелом додаткової підтримки у воєнний час, коли ресурси переорієнтовано на спеціальні цільові дотації.

Структура субвенцій також зазнала змін. Їх обсяг зріс з 114,6 млрд. грн. у 2022 р. до 134,8 млрд. грн. у 2024 р., проте темпи зростання (17,6 %) були значно нижчими порівняно з дотаціями. Найбільшу частку традиційно займає освітня субвенція, яка забезпечує фінансування шкіл і педагогічних працівників. У 2023 р. її обсяг тимчасово скоротився до 90,7 млрд. грн. через оптимізацію мережі закладів освіти та демографічні зміни, але вже у 2024 р. він зріс до 104,2 млрд. грн., що пов'язано з відновленням навчальних закладів у безпечних регіонах, індексацією заробітних плат педагогічних працівників і запровадженням програм забезпечення дистанційного навчання. Субвенція на підтримку закладів сфери охорони здоров'я зменшилася з 2,8 млрд. грн. у 2022 р. до 1,9 млрд. грн. у 2024 р., оскільки основне фінансування медичних послуг перейшло на прямі договори з НСЗУ, а не через місцеві бюджети. Помітним є збільшення субвенцій на гуманітарні та соціальні програми: субвенція на виплату компенсацій ВПО зросла з 3,6 млрд. грн. у 2023 р. до 5,7 млрд. грн. у 2024 р., а поява нової субвенції на забезпечення харчування учнів початкових класів на суму 3,9 млрд. грн.

свідчить про необхідність забезпечення фінансування базових соціальних послуг у громадах.

Субвенції на відновлення та інфраструктурні проекти мали нестабільний характер. Обсяг субвенції на ліквідацію наслідків збройної агресії у 2024 р. становив 5,4 млрд. грн. після скорочення у 2023 р. до 3,4 млрд. грн., що пов'язано із затримками у затвердженні проектів і необхідністю їхньої технічної експертизи. Натомість субвенції на будівництво доріг, які у 2023 р. становили 16,0 млрд. грн., у 2024 р. були відсутні, що пояснюється переорієнтацією коштів на відновлення критичної інфраструктури, оборонні та соціальні пріоритети. Поступово зростали й інші субвенції, їхня сума збільшилася з 1,7 млрд. грн. у 2022 р. до 12,4 млрд. грн. у 2024 р., що вказує на розширення спектра цільових державних програм і гнучкість системи міжбюджетних відносин.

Позитивною тенденцією є активізація міжнародної фінансової допомоги. Хоч її частка у структурі трансфертів не перевищує 1 %, але зростання обсягів від 0,2 млрд. грн. у 2022 р. до 1,4 млрд. грн. у 2024 р. відображає розширення донорських програм ЄС, урядів іноземних держав і міжнародних організацій. Кошти грантів та програм допомоги спрямовуються переважно на підтримку соціальної інфраструктури, гуманітарних потреб, розвиток цифрових сервісів і забезпечення енергетичної стійкості громад.

Таким чином, у 2022–2024 рр. у структурі офіційних трансфертів спостерігається дві основні тенденції: зростання загального обсягу фінансової підтримки місцевих бюджетів і переорієнтація ресурсів на дотаційні та гуманітарно-інфраструктурні напрями [53]. Причинами цих змін стали вплив війни, потреба у фінансуванні деокупованих територій, необхідність компенсації втрат податкових надходжень, підтримка соціальної сфери й посилення ролі держави у забезпеченні мінімальних стандартів життя. Разом з тим, така динаміка засвідчує посилення централізації міжбюджетних відносин, що потребує у майбутньому перегляду механізмів розподілу трансфертів з урахуванням критеріїв ефективності, прозорості та стимулювання власної фінансової спроможності територіальних громад.

2.2. Фіскальне та регулююче призначення податкових і неподаткових надходжень місцевих бюджетів

Фіскальне та регулююче призначення податкових і неподаткових надходжень місцевих бюджетів визначає їхню роль як інструментів забезпечення фінансової самостійності територіальних громад і впливу на соціально-економічний розвиток регіонів. Податкові надходження становлять основу дохідної частини місцевих бюджетів, формуючи фінансову базу для виконання власних і делегованих повноважень органів місцевого самоврядування. Їхнє фіскальне значення полягає у стабільному наповненні бюджетів через стягнення податків і зборів, що дає можливість забезпечувати сталість доходів і передбачуваність бюджетного планування. Основними джерелами податкових надходжень є: ПДФО, єдиний податок, податок на майно та акцизний податок. Вони формують понад дві третини доходів місцевих бюджетів і забезпечують фінансування базових послуг, таких як: освіта, охорона здоров'я, благоустрій територій, соціальний захист та розвиток місцевої інфраструктури.

Регулююче призначення податкових надходжень полягає у можливості місцевої влади впливати на економічну поведінку суб'єктів господарювання та населення, стимулюючи або стримуючи певні види господарської діяльності. Завдяки праву місцевих рад установлювати ставки, пільги, терміни сплати та механізми адміністрування місцевих податків і зборів створюється система фіскальних стимулів для розвитку малого бізнесу, залучення інвестицій, ефективного використання земельних ресурсів, охорони навколишнього середовища [7]. Наприклад, зниження ставок єдиного податку для підприємців, що працюють у пріоритетних галузях, або встановлення пільг із плати за землю для підприємств, які створюють нові робочі місця, є проявом регулюючої функції податкової політики на місцевому рівні. Таким чином, місцеві податки виконують не лише фіскальну, а й стимулюючу, перерозподільчу та соціальну функції, сприяючи збалансованому розвитку територій.

Фіскальна роль неподаткових надходжень полягає у забезпеченні додаткових джерел фінансування громад без підвищення податкового навантаження. До їх складу належать адміністративні збори і платежі, доходи від оренди комунального майна, продажу землі, плата за надання адміністративних послуг, штрафи, санкції, добровільні внески та інші надходження. У сукупності вони формують кілька відсотків від загального обсягу доходів, але є важливим показником ефективності управління місцевими ресурсами. Неподаткові доходи особливо важливі для громад, де податкова база є вузькою, а потенціал комунального сектору достатньо розвинений. Вони забезпечують фінансову гнучкість місцевих органів влади, дозволяючи фінансувати поточні потреби та дрібні інвестиційні проєкти без залучення додаткових трансфертів чи місцевих кредитів.

Регулююче значення неподаткових надходжень полягає у формуванні економічних стимулів до раціонального використання майна і природних ресурсів громади, підвищення ефективності комунального менеджменту, забезпечення якості адміністративних послуг. «Встановлення тарифів на користування комунальним майном, плати за оренду чи адміністративні послуги є механізмом впливу місцевої влади на економічну активність, поведінку населення й бізнесу» [5]. Наприклад, оптимізація вартості оренди приміщень комунальної власності може сприяти розвитку малого підприємництва, а застосування зборів за порушення правил благоустрою має превентивний ефект, формуючи культуру відповідального ставлення до публічного простору. Крім того, неподаткові надходження відображають рівень прозорості управління фінансовими ресурсами, оскільки вони безпосередньо залежать від ефективної діяльності комунальних підприємств і здатності громади залучати додаткові доходи через публічно-правові механізми.

Загалом податкові й неподаткові надходження взаємодоповнюють одне одного, формуючи комплексну систему фінансового забезпечення місцевого самоврядування. Податкові доходи забезпечують стабільність і передбачуваність місцевих бюджетів, тоді як неподаткові створюють умови для

їхньої фінансової гнучкості та економічної самодостатності. Поєднання фіскального та регулюючого призначення цих надходжень дає змогу місцевим органам влади не лише наповнювати бюджети, а й реалізовувати активну соціально-економічну політику, спрямовану на підвищення якості життя населення, розвиток підприємництва й ефективне управління територіальними ресурсами.

У таблиці 2.3 подано динаміку податкових надходжень місцевих бюджетів України у 2022-2024 рр.

Таблиця 2.3

**Динаміка податкових надходжень
місцевих бюджетів України у 2022-2024 рр.**

показники	2022 р.		2023 р.		2024 р.		Приріст млрд. грн.
	млрд. грн.	частка %	млрд. грн.	частка %	млрд. грн.	частка %	
Податкові надходження, всього, <i>в тому числі:</i>	393,5	100,0	434,5	100,0	441,1	100,0	47,6
Податок та збір на доходи фізичних осіб	272,2	69,2	289,4	66,6	257,5	58,4	-14,7
Податок на прибуток підприємств	13,5	3,4	15,5	3,6	27,9	6,3	14,4
Рентна плата	8,7	2,2	6,0	0,1	6,5	1,5	-2,2
Акцизний податок	13,1	3,3	22,4	5,1	27,8	6,3	14,7
Місцеві податки і збори	84,3	21,4	100,0	23,0	119,8	27,2	35,5
Інші податки і збори:	1,6	0,4	1,3	0,3	1,5	0,3	-0,1

Примітка. Складено автором за даними джерела [10; 14]

Аналіз динаміки податкових надходжень місцевих бюджетів України у 2022–2024 рр. засвідчує загальне зростання їхнього обсягу на 47,6 млрд. грн., що відповідає приросту приблизно на 12 %, однак зміни у структурі податкових доходів свідчать про глибокі структурні трансформації, зумовлені макроекономічними, воєнними та законодавчими чинниками. У 2022 р., який був першим повномасштабним роком війни, спостерігалось зниження ділової активності, міграція трудових ресурсів і релокація підприємств, що вплинуло на основу місцевої податкової бази. У наступні роки відбулося поступове відновлення доходів, проте їх структура змістилася у бік більшої частки місцевих податків та зменшення ролі ПДФО.

ПДФО, який традиційно є головним джерелом формування місцевих бюджетів, демонструє негативну динаміку, а саме зниження з 272,2 млрд. грн. у 2022 р. до 257,5 млрд. грн. у 2024 р., тобто на 14,7 млрд. грн., або 5,4 %. Його частка у структурі податкових надходжень зменшилася з 69,2 % до 58,4 %. Це зниження зумовлене низкою об'єктивних причин. По-перше, значна частина працездатного населення була мобілізована до ЗСУ або виїхала за кордон, що зменшило базу оподаткування. По-друге, військовий збір, який у попередні роки зараховувався частково до місцевих бюджетів, з жовтня 2023р. спрямовується до державного бюджету для фінансування оборони країни. По-третє, деякі громади зазнали втрати великих роботодавців через бойові дії, що спричинило падіння фонду оплати праці. Водночас у тилкових регіонах спостерігалось певне зростання надходжень ПДФО за рахунок релокації бізнесу, але воно не компенсувало загальні втрати.

Натомість податок на прибуток підприємств продемонстрував значне зростання з 13,5 млрд. грн. у 2022 р. до 27,9 млрд. грн. у 2024 р., тобто більш ніж удвічі. Його частка в структурі доходів місцевих бюджетів збільшилася з 3,4 % до 6,3 %. Таке зростання зумовлене кількома чинниками:

- відновленням прибутковості окремих галузей економіки, особливо в енергетиці, аграрному секторі та логістиці;
- посиленням фіскальної дисципліни великих платників податків;
- запровадженням електронного адміністрування та скороченням податкових пільг, що підвищило ефективність збору цього податку.

Крім того, у 2023–2024 рр. частина підприємств, що були релоковані, відновили виробничу діяльність, що дало додаткові надходження до бюджетів тих регіонів, де вони функціонують.

Акцизний податок також показав позитивну тенденцію, його обсяг зріс із 13,1 млрд. грн. у 2022 р. до 27,8 млрд. грн. у 2024 р., а частка в структурі доходів зросла із 3,3 % до 6,3 %. Цей приріст на 14,7 млрд. грн. пояснюється відновленням внутрішнього споживання товарів, що підлягають акцизному оподаткуванню (переважно пального, алкогольних напоїв і тютюнових виробів),

після різкого падіння у 2022 р. Важливим чинником також стала фіскалізація обігу пального та контроль за роздрібними продажами, що скоротило частково тіньовий сектор економіки країни. Крім того, держава у 2023 р. поступово відновила довоєнні ставки акцизів, тимчасово знижені у перші місяці війни для стабілізації цін на паливо, що позитивно вплинуло на доходи місцевих бюджетів.

Рентна плата, навпаки, знизилася з 8,7 млрд. грн. у 2022 р. до 6,5 млрд. грн. у 2024 р., що становить скорочення на 2,2 млрд. грн. Це падіння пояснюється зменшенням обсягів видобутку корисних копалин у прифронтових регіонах, зниженням цін на природні ресурси на внутрішньому ринку, а також тимчасовими змінами у законодавстві, які передбачали пільги для підприємств гірничої галузі під час воєнного стану.

Інші податки і збори залишаються незначним джерелом доходів, їх обсяг фактично не змінився, становлячи близько 1,5 млрд. грн. на рік, що пояснюється обмеженим переліком таких платежів та їхньою стабільною, але незначною часткою у загальній структурі доходів.

Місцеві податки і збори демонструють найбільш стійку тенденцію до зростання. Їх обсяг зріс із 84,3 млрд. грн. у 2022 р. до 119,8 млрд. грн. у 2024 р., що становить приріст на 35,5 млрд. грн. або 42 %, а частка у структурі зросла з 21,4 % до 27,2 % (див. табл. 2.4). Таке зростання пояснюється активною роллю місцевих рад у підвищенні ставок єдиного податку та податку на майно, а також збільшенням надходжень від плати за землю та податку на нерухомість завдяки оновленню нормативно-грошової оцінки земель і покращенню адміністрування. Водночас структура місцевих податків залишається відносно стабільною, але з певними зміщеннями на користь єдиного податку та податку на нерухоме майно.

У структурі місцевих податків і зборів найбільшу питому вагу займає єдиний податок, який у 2022 р. становив 47,2 млрд. грн. (56,0 %), а у 2024 р. зріс до 69,1 млрд. грн. (57,7 %). Приріст на 21,9 млрд. грн. зумовлений кількома чинниками. По-перше, після часткового спаду підприємницької активності у 2022 р. внаслідок воєнних дій та переміщення бізнесу, у 2023–2024 рр. відбулося поступове відновлення діяльності малого та середнього бізнесу, зокрема у

західних і центральних регіонах, що дало змогу збільшити базу платників єдиного податку.

Таблиця 2.4

**Динаміка, склад та структура місцевих податків і зборів
у період 2022-2024 рр.**

показники	2022 р.		2023 р.		2024 р.		приріст млрд. грн.
	млрд. грн.	частка %	млрд. грн.	частка %	млрд. грн.	частка %	
Місцеві податки і збори, всього, в тому числі:	84,3	100,0	100,0	100,0	119,8	100,0	35,5
Податок на майно, з них:	36,8	43,6	43,8	43,8	50,2	41,9	13,4
- земельний податок	29,5	35,0	34,5	34,5	39,3	32,8	9,8
- транспортний податок	0,1	0,1	0,2	0,2	0,2	0,2	0,1
- податок на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки	7,1	8,4	9,2	9,2	10,4	8,7	3,3
Збір за місця паркування транспортних засобів	0,1	0,1	0,2	0,2	0,2	0,2	0,1
Туристичний збір	0,2	0,2	0,2	0,2	0,3	0,3	0,1
Єдиний податок	47,2	56,0	55,8	55,8	69,1	57,7	21,9

Примітка. Складено автором за даними джерела [10; 14]

По-друге, запровадження електронних сервісів податкового адміністрування (електронний кабінет платника, спрощені процедури звітності) сприяло підвищенню рівня добровільної сплати податків і зменшенню тіньового сектору. По-третє, зростання інфляції та підвищення вартості товарів і послуг, навіть за незмінних ставок податку, забезпечили номінальне збільшення надходжень.

Податок на майно посідає другу позицію за обсягами і демонструє поступове зростання з 36,8 млрд. грн. у 2022 р. до 50,2 млрд. грн. у 2024 р., тобто на 13,4 млрд. грн. Його частка у структурі місцевих податків дещо скоротилася з 43,6 % до 41,9 %, що пояснюється вищими темпами зростання єдиного податку. Основну частину цього податку формує плата за землю, яка у 2024 р. становила

39,3 млрд. грн., що на 9,8 млрд. грн. більше, ніж у 2022 р. Зростання надходжень із земельного податку пов'язане з оновленням нормативно-грошової оцінки земельних ділянок, посиленням контролю за орендою комунальних земель і поступовим поверненням у користування ділянок, які тимчасово не використовувалися у перший рік війни. Водночас деякі території залишалися окупованими або замінованими, що стримувало зростання у 2023 р.

Податок на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки, зріс із 7,1 млрд. грн. у 2022 р. до 10,4 млрд. грн. у 2024 р., що на 3,3 млрд. грн. більше. Цей приріст зумовлений активізацією житлового будівництва у відносно безпечних регіонах, зростанням ринкової вартості нерухомості, а також розширенням бази оподаткування за рахунок включення до неї частини нежитлових об'єктів, які раніше не обліковувалися. Розвиток електронних кадастрових систем і оновлення реєстрів нерухомості дозволили покращити ідентифікацію об'єктів оподаткування та підвищити рівень збору податку.

Транспортний податок залишається незначним у структурі місцевих податків, він складає близько 0,2 млрд. грн. щорічно. Його стабільність пояснюється вузькою базою оподаткування, оскільки він справляється лише з автомобілів віком до п'яти років із великим об'ємом двигуна, а також певним скороченням купівлі нових транспортних засобів під час війни.

Надходження від збору за місця паркування транспортних засобів і туристичного збору є незначними, але демонструють ознаки відновлення. У 2024 р. обсяг надходжень від збору за паркування зріс удвічі порівняно з 2022 р. і становив 0,2 млрд. грн., що пов'язано з відновленням роботи громадського транспорту й паркових сервісів у містах. Туристичний збір збільшився з 0,2 до 0,3 млрд. грн., що зумовлено активізацією внутрішнього туризму у західних регіонах, які стали центрами рекреації та релокації населення.

Загалом динаміка місцевих податків і зборів у 2022–2024 рр. демонструє позитивні тенденції, пов'язані з поступовим відновленням економічної активності, підвищенням ефективності адміністрування, цифровізацією податкових процесів і зміцненням власної дохідної бази територіальних громад.

Водночас зростання носить переважно номінальний характер, оскільки частково відображає вплив інфляції, перегляд оцінки майна та збільшення бази оподаткування без значного підвищення реальної ділової активності. Структура місцевих податків свідчить про стабільну домінанту єдиного податку та земельних платежів, що забезпечують основну частину фіскального потенціалу місцевого самоврядування [34].

Таким чином, загальна тенденція у 2022–2024 рр. характеризується помірним зростанням податкових надходжень місцевих бюджетів за рахунок місцевих податків, податку на прибуток і акцизного податку, водночас зі скороченням ПДФО та рентних платежів. Це свідчить про поступовий перехід місцевих фінансів до більш диверсифікованої та стійкої структури доходів, проте водночас вказує на уразливість фіскальної бази до демографічних і воєнних ризиків, що впливають на зайнятість населення і динаміку фонду оплати праці. У перспективі для посилення стабільності доходів місцевих бюджетів необхідно розширювати власну податкову базу громад, підвищувати ефективність адміністрування місцевих податків та запроваджувати нові інструменти стимулювання економічної активності на територіях.

Наступним джерелом формування дохідної частини місцевих бюджетів є неподаткові надходження, динаміку мобілізації яких представлено у таблиці 2.5.

Аналіз динаміки, складу та структури неподаткових надходжень місцевих бюджетів України у 2022–2024 рр. свідчить про стійке зростання цього джерела доходів на 21,6 млрд. грн., або майже у два рази з 22,0 млрд. грн. у 2022 р. до 43,6 млрд. грн. у 2024 р. Така тенденція відображає поступове розширення власних фінансових можливостей територіальних громад, підвищення ефективності управління комунальними активами та адаптацію місцевих фінансів до нових соціально-економічних умов, спричинених війною. Водночас структура неподаткових надходжень зазнала певних зрушень, які свідчать про посилення ролі власних доходів бюджетних установ і збільшення значення адміністративних зборів та інших платежів у системі фінансування місцевого самоврядування.

Таблиця 2.5

**Динаміка, склад і структура неподаткових надходжень
місцевих бюджетів України у 2022-2024 рр. (млрд. грн.)**

показники	2022 р.		2023 р.		2024 р.		Приріст / зменшення млрд. грн.
	млрд. грн.	частка, %	млрд. грн.	частка, %	млрд. грн.	частка, %	
Неподаткові надходження, всього, в тому числі:	22,0	100,0	36,5	100,0	43,6	100,0	21,6
Доходи від власності та підприємницької діяльності	1,3	5,5	1,8	4,9	1,7	3,8	0,4
Адміністративні збори та платежі, доходи від некомерційного та побічного продажу	4,3	19,5	5,3	14,5	6,0	13,7	1,7
Інші неподаткові надходження	1,2	5,5	1,9	5,2	4,2	9,6	3,0
Власні надходження бюджетних установ	15,2	69,5	27,5	75,4	31,8	72,9	15,6

Примітка. Складено автором за даними джерела [10; 14]

Основну частину неподаткових доходів формують власні надходження бюджетних установ, обсяг яких зріс з 15,2 млрд. грн. у 2022 р. до 31,8 млрд. грн. у 2024 р., що становить приріст на 15,6 млрд. грн. або понад 100 %. Їхня частка у структурі неподаткових надходжень стабільно перевищує 70 %, що свідчить про ключову роль цього джерела у забезпеченні фінансової стійкості місцевих бюджетів. Зростання пояснюється декількома чинниками. По-перше, більшість закладів освіти, охорони здоров'я, культури, спорту та соціальної сфери почали активніше залучати додаткові кошти за надання платних послуг, оренду приміщень, проведення заходів і благодійні внески. По-друге, під впливом воєнного стану та скорочення централізованого фінансування держави місцеві установи були змушені шукати альтернативні джерела доходів для покриття витрат, що сприяло активізації їхньої господарської діяльності. По-третє, у 2023–2024 рр. відбулося розширення програм міжнародної технічної допомоги, частину коштів яких громади зараховували до спеціальних фондів як власні надходження бюджетних установ.

Доходи від власності та підприємницької діяльності зросли з 1,3 до 1,7 млрд. грн., тобто лише на 0,4 млрд. грн., а їх частка зменшилася з 5,5 % до 3,8 %.

Незначний приріст пояснюється тим, що під час війни значна частина комунального майна була пошкоджена або не могла використовуватися за призначенням, що зменшило обсяги орендних надходжень. Крім того, у багатьох громадах орендні ставки були тимчасово знижені або скасовані для підтримки малого бізнесу, що також обмежило фіскальний ефект. Проте поступове відновлення орендного ринку у 2024 р. та активізація діяльності комунальних підприємств створюють передумови для подальшого зростання цього виду доходів у майбутньому.

Адміністративні збори, платежі та доходи від некомерційного продажу збільшилися з 4,3 млрд. грн. у 2022 р. до 6,0 млрд. грн. у 2024 р., що становить приріст на 1,7 млрд. грн., хоча їх частка у структурі знизилася з 19,5 % до 13,7 %. Це пов'язано з більш швидким зростанням інших компонентів, насамперед власних надходжень установ. Позитивна динаміка у цій категорії пояснюється розширенням цифрових сервісів місцевого рівня (електронна реєстрація місця проживання, послуги ЦНАП, оформлення дозвільних документів), удосконаленням системи справляння адміністративних платежів і підвищенням попиту на такі послуги у громадах, які приймають внутрішньо переміщених осіб. Крім того, у 2023–2024 рр. зросла кількість операцій із надання адміністративних довідок, сертифікатів, реєстраційних документів, що забезпечило стабільне зростання цього джерела доходів.

Найбільш помітні зміни спостерігаються в категорії «інші неподаткові надходження», обсяг яких зріс із 1,2 млрд. грн. у 2022 р. до 4,2 млрд. грн. у 2024 р., тобто у 3,5 рази. Їх частка в загальній структурі збільшилася з 5,5 % до 9,6 %. Це пояснюється надходженнями від штрафів, санкцій, судових зборів, конфіскацій і добровільних внесків, а також розширенням практики отримання компенсацій за порушення екологічного та земельного законодавства [5]. Після запровадження системи екологічних платежів і штрафів за забруднення довкілля у громадах, що мають промислові підприємства, відбулося істотне зростання відповідних надходжень. Також у період війни частина благодійних і

гуманітарних надходжень, що надходили на рахунки громадських бюджетів, класифікувалися як інші неподаткові доходи.

Загалом динаміка неподаткових надходжень у 2022–2024 рр. демонструє тенденцію до поступового збільшення їхнього значення в системі місцевих фінансів. Причинами такого зростання стали активізація господарської діяльності комунальних установ, цифровізація адміністративних послуг, вдосконалення механізмів управління майном, посилення контролю за платежами та штрафами, а також адаптація фінансової політики громад до викликів воєнного часу. Разом з тим, структура неподаткових доходів залишається зосередженою навколо власних надходжень бюджетних установ, що свідчить про залежність фінансової стійкості місцевих бюджетів від ефективності комунального сектору та здатності громад самостійно генерувати фінансові ресурси. У перспективі для диверсифікації неподаткових джерел доцільним є розвиток місцевих інвестиційних проєктів, впровадження партнерських моделей управління комунальним майном і розширення спектра платних послуг, що надаються громадянам і бізнесу.

2.3. Моніторинг виконання місцевих бюджетів за видатками

Моніторинг виконання місцевих бюджетів за видатками є ключовим елементом системи управління публічними фінансами, оскільки забезпечує контроль за ефективністю використання бюджетних ресурсів, відповідність витрат затвердженим бюджетним програмам і досягнення запланованих результатів соціально-економічного розвитку територіальних громад. Він охоплює комплекс аналітичних, організаційних та контрольних заходів, які здійснюють органи місцевого самоврядування, фінансові управління, органи Державної казначейської служби та Державної аудиторської служби з метою оцінки стану виконання бюджетів, своєчасності фінансування заходів і цільового використання коштів.

Система моніторингу виконання видаткової частини місцевих бюджетів побудована відповідно до положень Бюджетного кодексу України, наказів Міністерства фінансів і підзаконних актів, що регулюють питання програмно-цільового методу бюджетування. Відповідно до статей 22, 48 і 75 Бюджетного кодексу, «головні розпорядники бюджетних коштів несуть персональну відповідальність за ефективне, результативне й цільове використання ресурсів, а органи місцевого самоврядування забезпечують відкритість і прозорість інформації про виконання бюджетів» [4]. Казначейська система обліку забезпечує постійний моніторинг касових операцій у режимі реального часу, що дозволяє відстежувати стан фінансування кожної бюджетної програми, рух коштів за економічною класифікацією видатків і рівень освоєння бюджетних асигнувань.

Моніторинг виконання місцевих бюджетів за видатками здійснюється у двох основних вимірах: поточному (операційному) та аналітичному. Поточний моніторинг передбачає щоденний контроль за касовими операціями через систему ДКСУ, аналіз залишків на рахунках і відповідності проведених платежів паспортам бюджетних програм. Аналітичний моніторинг проводиться щомісячно, щоквартально та щорічно на підставі звітності про виконання бюджету (форми №2м, №7м, №4-1м), яка подається до Міністерства фінансів та відповідних місцевих рад. У процесі аналітичного моніторингу оцінюється структура видатків, їх динаміка, рівень забезпечення захищених статей, відповідність фактичних витрат запланованим обсягам, виявляються відхилення та причини недофінансування або перевитрат.

Після запровадження програмно-цільового методу (ПЦМ) у місцевих бюджетах згідно з наказом Міністерства фінансів № 836 «Про запровадження ПЦМ у процесі складання і виконання місцевих бюджетів» [42] значно посилилася аналітична складова моніторингу. Кожна бюджетна програма має паспорт із чітко визначеними результативними показниками, за якими здійснюється оцінка ефективності використання коштів. На основі цих показників формується система управлінської звітності, яка дозволяє не лише

контролювати виконання видатків, а й оцінювати соціальний ефект через кількість наданих послуг, рівень охоплення населення, показники якості. Цей підхід забезпечує перехід від контролю за процесом до контролю за результатом, що відповідає принципам Європейської хартії місцевого самоврядування та сучасним стандартам good governance.

У 2021–2024 рр. відбулися важливі зміни у нормативно-правовому регулюванні моніторингу місцевих бюджетів. Зокрема, внесено зміни до Бюджетного кодексу (Закони № 1914-IX, № 2620-IX) [4], які розширили вимоги до оприлюднення звітності про виконання місцевих бюджетів, деталізували процедури середньострокового бюджетного планування та запровадили єдину інформаційну систему управління публічними фінансами «E-data».

Впровадження електронних платформ, таких як «Open Budget» та «Spending.gov.ua», забезпечило відкритий доступ до інформації про касові операції, динаміку виконання бюджетних програм і структуру видатків. Це посилює прозорість бюджетного процесу та створило інструменти громадського контролю, адже громадяни тепер мають змогу в режимі реального часу відстежувати, як витрачаються кошти місцевих бюджетів.

Сучасні виклики моніторингу виконання місцевих бюджетів зумовлені насамперед умовами воєнного стану, які вплинули як на фінансові можливості громад, так і на пріоритети використання бюджетних коштів. Зміна структури видатків на користь оборонних, гуманітарних і соціальних потреб зумовила необхідність оперативного коригування планів та гнучкого реагування на непередбачені обставини. Одним із ризиків стало зростання обсягів незахищених видатків, зокрема капітальних, які часто скорочуються для спрямування ресурсів на невідкладні потреби. У цих умовах органи місцевого самоврядування стикаються з проблемою дефіциту кваліфікованих кадрів для проведення бюджетного аналізу, складністю прогнозування вартості проєктів через інфляційні процеси та порушення логістичних ланцюгів.

Додаткові загрози ефективності моніторингу пов'язані з ризиками корупційних зловживань, дублювання функцій між фінансовими органами

різних рівнів, недостатнім рівнем цифрової грамотності посадовців у громадах, а також слабкою інтеграцією інформаційних систем казначейства, податкової служби та місцевих фінансових управлінь. В умовах післявоєнного відновлення посилюється потреба у запровадженні ризик-орієнтованого моніторингу видатків, тобто системи, що дозволяє прогнозувати потенційні фінансові порушення, визначати відхилення від норм ефективності та здійснювати попереджувальні заходи.

Позитивним напрямом розвитку є поступове впровадження системи оцінки ефективності бюджетних програм, яка поєднує фінансовий і результативний контроль. Її розвиток підтримується міжнародними партнерами, зокрема Світовим банком, ЄС і GIZ, що допомагають створювати сучасні електронні аналітичні платформи для місцевих фінансів [35]. У майбутньому важливо посилити аналітичну функцію моніторингу, орієнтуватися на комплексні показники ефективності витрат, інтегрувати інструменти поведінкової економіки та цифрової аналітики, що дозволить не лише контролювати витрати, а й прогнозувати їхню ефективність і соціальний ефект.

У таблиці 2.6 представлено динаміку, склад і структуру видатків місцевих бюджетів України за функціональною класифікацією у 2022-2024 рр.

Аналіз динаміки, складу та структури видатків місцевих бюджетів України у 2022–2024 рр. свідчить про суттєве зростання загального обсягу витрат із 484,3 млрд. грн. у 2022 р. до 671,8 млрд. грн. у 2024 р., тобто на 187,5 млрд. грн. або майже на 39 %. Таке зростання відображає як номінальне збільшення обсягів фінансування через інфляційні процеси, так і реальне розширення видаткових потреб територіальних громад у період війни. Загальна структура видатків залишилася соціально орієнтованою, але зазнала певних зрушень у бік підвищення частки фінансування безпеки, соціального захисту та економічного розвитку.

У структурі видатків традиційно домінують витрати на освіту, які хоча і знизили свою частку у 2023 р. (з 47,9 % до 38,4 %), проте у 2024 р. знову зросли до 42,2 %.

Таблиця 2.6

**Динаміка, склад і структура видатків місцевих бюджетів України
у 2022-2024 рр. (млрд. грн.)**

показники	2022 р.		2023 р.		2024 р.		Приріст млрд. грн.
	млрд. грн.	частка %	млрд. грн.	частка, %	млрд. грн.	частка, %	
Видатки бюджету, всього, в тому числі:	484,3	100,0	646,8	100,0	671,8	100,0	187,5
Загальнодержавні функції	46,5	9,6	53,0	8,2	61,6	9,2	15,1
Громадський порядок, безпека і судова влада	11,1	2,3	16,8	2,6	20,1	3,0	9,0
Економічна діяльність	61,1	12,6	112,9	17,5	96,7	14,4	35,6
Охорона навколишнього природного середовища	0,5	0,1	1,2	0,2	0,9	0,13	0,4
Житлово-комунальне господарство	40,6	8,4	62,0	9,6	58,6	8,7	18,0
Охорона здоров'я	31,0	6,4	38,2	5,9	37,2	5,5	6,2
Духовний і фізичний розвиток	22,6	4,7	26,6	4,11	29,3	4,4	6,7
Освіта	232,3	47,9	248,2	38,4	283,7	42,2	51,4
Соціальний захист і соціальне забезпечення	29,2	6,0	44,9	6,9	57,2	8,5	28,0

Примітка. Складено автором за даними джерела [14]

У грошовому вираженні видатки на освіту збільшилися з 232,3 млрд. грн. у 2022 р. до 283,7 млрд. грн. у 2024 р., що становить приріст на 51,4 млрд. грн. Це зростання пояснюється відновленням діяльності освітніх закладів у безпечних регіонах, реалізацією державних програм модернізації шкіл, індексацією заробітних плат педагогічних працівників і підвищенням вартості енергоносіїв. Водночас, у 2023 р. відбулося тимчасове зниження частки освіти через пріоритетне спрямування коштів на оборонні, гуманітарні та соціальні потреби.

Видатки на соціальний захист і соціальне забезпечення зросли з 29,2 млрд. грн. у 2022 р. до 57,2 млрд. грн. у 2024 р., що становить приріст на 28 млрд. грн., а їх частка підвищилася з 6,0 % до 8,5 %. Це пояснюється зростанням кількості отримувачів соціальних виплат, у тому числі ВПО, ветеранів, осіб з інвалідністю, а також необхідністю фінансування програм підтримки сімей

військовослужбовців і надання матеріальної допомоги постраждалим громадам. Значну роль відіграло збільшення обсягів субвенцій із державного бюджету на соціальні програми місцевого рівня, що відображає посилення соціальної функції місцевих фінансів у кризовий період.

Видатки на громадський порядок, безпеку та судову владу збільшилися з 11,1 млрд. грн. до 20,1 млрд. грн. (на 9 млрд. грн.), а їх частка у структурі витрат зросла з 2,3 % до 3,0 %. Таке зростання зумовлене розширенням заходів із забезпечення публічної безпеки в умовах воєнного стану, фінансуванням місцевих програм цивільного захисту, охорони громадського порядку, підтримки добровольчих формувань і підрозділів територіальної оборони. Частину цих витрат громади покривали власними коштами або за рахунок благодійних надходжень.

Видатки на економічну діяльність зросли з 61,1 млрд. грн. у 2022 р. до 96,7 млрд. грн. у 2024 р., тобто на 35,6 млрд. грн., хоча у 2023 р. вони досягли пікового значення (112,9 млрд. грн.). Така динаміка свідчить про тимчасовий сплеск фінансування у 2023 р., пов'язаний із реалізацією програм відновлення критичної інфраструктури, ремонту доріг, мостів, об'єктів енергопостачання, а також із залученням міжнародної технічної допомоги. У 2024 р. обсяги дещо скоротилися через перегляд пріоритетів у бік соціальних видатків, проте зберігається загальна тенденція до підтримки інвестиційної активності на місцях.

Видатки на житлово-комунальне господарство збільшилися з 40,6 млрд. грн. до 58,6 млрд. грн. (на 18 млрд. грн.). Їх частка залишилася стабільною (близько 8–9 %), що відображає постійну потребу громад у фінансуванні послуг з утримання інфраструктури, освітлення, водопостачання, благоустрою та енергоефективності. Зростання видатків зумовлене підвищенням вартості комунальних послуг, потребою у ремонті пошкоджених об'єктів, а також збільшенням витрат на укриття та відновлення теплопостачальних систем.

Видатки на охорону здоров'я зросли незначно з 31,0 млрд. грн. до 37,2 млрд. грн. (на 6,2 млрд. грн.), а їх частка знизилася з 6,4 % до 5,5 %. Це пояснюється тим, що після медичної реформи більшість фінансування системи

охорони здоров'я здійснюється через НСЗУ, а не безпосередньо через місцеві бюджети. Водночас громади продовжують фінансувати утримання комунальних лікарень, закупівлю обладнання, відновлення пошкоджених закладів і підтримку первинної медичної допомоги.

Видатки на духовний і фізичний розвиток (культура, спорт, дозвілля) поступово зростали з 22,6 млрд. грн. до 29,3 млрд. грн. (на 6,7 млрд. грн.). Це зростання є помірним і свідчить про намагання громад зберегти культурну інфраструктуру навіть у складних умовах війни. Частка цих витрат залишається відносно стабільною — близько 4 %.

Видатки на загальнодержавні функції зросли на 15,1 млрд. грн. (із 46,5 до 61,6 млрд. грн.), що пов'язано з підвищенням витрат на управління, утримання органів місцевого самоврядування, цифровізацію документообігу, електронне врядування та адміністрування нових бюджетних програм. Підвищення частки цієї категорії з 8,2 % до 9,2 % свідчить про посилення ролі управлінських структур у забезпеченні реалізації державної політики на місцевому рівні.

Видатки на охорону навколишнього природного середовища залишаються незначними, а саме близько 1 млрд. грн. щороку, хоча їх обсяги трохи зросли у 2023 р. у зв'язку з реалізацією екологічних програм утилізації відходів і ліквідації наслідків руйнувань. Частка цих витрат коливається в межах 0,1–0,2 %.

У цілому динаміка видатків місцевих бюджетів України у 2022–2024 рр. свідчить про перерозподіл фінансових ресурсів у бік пріоритетних сфер, таких як: освіта, соціальний захист, громадська безпека та інфраструктура. Головними причинами таких змін стали вплив воєнних дій, зростання соціального навантаження на громади, інфляційні процеси, підвищення тарифів на енергоносії, а також державна політика відновлення та підтримки стійкості регіонів. Така структура видатків демонструє адаптацію місцевих бюджетів до кризових умов, проте водночас виявляє потребу у підвищенні ефективності управління фінансовими ресурсами, розширенні аналітичного моніторингу та запровадженні підходу зорієнтованого на результат у витрачання коштів.

У таблиці 2.7 представлено динаміку видатків місцевих бюджетів за економічною класифікацією за період 2022-2024 рр.

Таблиця 2.7

**Динаміка, склад і структура видатків місцевих бюджетів України у
2022-2024 рр. за економічною класифікацією**

показники	2022 р.		2023 р.		2024 р.		Приріст млрд. грн.
	млрд. грн.	частка, %	млрд. грн.	частка, %	млрд. грн.	частка, %	
Видатки бюджету, всього, в тому числі:	484,3	100,0	646,8	100,0	671,8	100,0	187,5
Поточні видатки, з них:	435,4	89,9	500,5	77,4	526,0	78,3	90,6
Оплата праці і нарахування на заробітну плату	245,5	50,7	244,0	37,7	280,9	41,8	35,4
Використання товарів і послуг	94,4	19,5	114,7	17,7	112,9	16,8	18,5
Обслуговування боргових зобов'язань	2,4	0,5	1,7	0,3	1,0	0,1	-1,4
Поточні трансферти	81,9	16,9	122,3	18,9	108,6	16,2	26,7
Соціальне забезпечення	10,9	2,3	16,9	2,6	22,1	3,3	11,2
Інші поточні видатки	0,3	0,1	0,8	0,1	1,0	0,1	0,7
Капітальні видатки, з них:	48,9	10,1	146,3	22,6	145,8	21,7	96,9
Придбання основного капіталу	20,7	4,3	71,2	11,0	69,8	10,4	49,1
Капітальні трансферти	28,1	5,8	75,1	11,6	75,9	11,3	47,1

Примітка. Складено автором за даними джерела [14]

Динаміка видатків місцевих бюджетів України у 2022-2024 рр. за економічною класифікацією вказує на нерівномірність змін між поточними та капітальними видатками, що відображає зміну пріоритетів бюджетної політики під впливом воєнних і соціально-економічних факторів.

Поточні видатки, які традиційно становлять основну частину витрат місцевих бюджетів, зросли з 435,4 млрд. грн. до 526,0 млрд. грн., що становило приріст видатків на 90,6 млрд. грн., однак їх частка у загальній структурі зменшилася з 89,9 % у 2022 р. до 78,3 % у 2024 р. Це свідчить про певне зниження питомої ваги споживчих витрат на користь капітальних інвестицій, що є

наслідком реалізації програм відновлення інфраструктури після воєнних руйнувань і зростання капітальних трансфертів. Зниження частки поточних витрат також відображає перехід до більш збалансованої структури бюджету, орієнтованої на інфраструктурний розвиток, а не лише на утримання основних засобів.

Серед складових поточних видатків найвагомішою є оплата праці та нарахування на заробітну плату. У 2022 р. вони становили 245,5 млрд. грн. (50,7 % поточних видатків), у 2023 р. скоротилися до 244,0 млрд. грн. (37,7 %), а у 2024 р. зросли до 280,9 млрд. грн. (41,8 %). Така динаміка пояснюється насамперед переглядом фонду оплати праці у зв'язку з індексацією заробітних плат у бюджетній сфері, відновленням освітніх і медичних установ у безпечних регіонах, а також підвищенням соціальних стандартів. Тимчасове скорочення у 2023 р. пов'язане з оптимізацією штатів, закриттям частини закладів у зонах бойових дій та пріоритетним фінансуванням гуманітарних потреб.

Видатки місцевих бюджетів, пов'язані з використанням товарів і послуг зросли з 94,4 млрд. грн. до 112,9 млрд. грн., що становить приріст на 18,5 млрд. грн., але їхня частка у структурі витрат зменшилася з 19,5 % до 16,8 %. Це свідчить про відносне скорочення споживчих закупівель і орієнтацію місцевих бюджетів на більш цільові видатки, пов'язані з наданням основних послуг. У 2023 р. відбулося тимчасове збільшення цих видатків через зростання вартості енергоносіїв, пального та комунальних послуг, однак у 2024 р. вони стабілізувалися завдяки запровадженню механізмів енергозбереження і централізованих закупівель.

Поточні трансферти (перекази населенню, підприємствам та іншим бюджетам) зросли з 81,9 млрд. грн. у 2022 р. до 108,6 млрд. грн. у 2024 р. (на 26,7 млрд. грн.). Їхня частка у структурі зменшилася з 18,9 % у 2023 р. до 16,2 % у 2024 р., що пов'язано з тим, що після сплеску соціальних виплат і компенсацій у 2023 р. частину фінансування було переведено у формати цільових програм. При цьому суттєву частину таких трансфертів становлять субвенції на соціальний захист населення, підтримку ВПО та фінансування комунальних послуг.

Видатки на соціальне забезпечення мають стабільну тенденцію до зростання з 10,9 млрд. грн. до 22,1 млрд. грн. (приріст видатків склав 11,2 млрд. грн.), що свідчить про підвищення соціального навантаження на місцеві бюджети через збільшення кількості отримувачів допомоги та компенсацій. Частка цих витрат зросла з 2,3 % до 3,3 %.

Натомість обслуговування боргових зобов'язань демонструє зниження з 2,4 млрд. грн. у 2022 р. до 1,0 млрд. грн. у 2024 р. (зменшення на 1,4 млрд. грн.). Це свідчить про низький рівень заборгованості місцевих бюджетів та обмежене використання позикових коштів у період воєнних ризиків. Органи місцевого самоврядування переважно утримуються від нових запозичень через невизначеність фінансових перспектив і зосереджують зусилля на збалансуванні власних доходів.

Капітальні видатки зросли найбільш динамічно, а саме з 48,9 млрд. грн. у 2022 р. до 145,8 млрд. грн. у 2024 р., що становить приріст на 96,9 млрд. грн., або майже утричі. Їхня частка в загальній структурі витрат збільшилася з 10,1 % до 21,7 %, що свідчить про зміну пріоритетів бюджетної політики у бік фінансування розвитку. У 2023 р. капітальні видатки значно зросли до рівня 146,3 млрд. грн., що було зумовлено реалізацією державних програм відновлення об'єктів критичної інфраструктури, будівництва укриттів, житла для переселенців, ремонту доріг та соціальних об'єктів.

Серед капітальних видатків найбільше зросли витрати на придбання основного капіталу: з 20,7 млрд. грн. до 69,8 млрд. грн. (на 49,1 млрд. грн.). Це свідчить про активізацію інвестиційної діяльності громад, фінансування проєктів модернізації комунальної інфраструктури, реконструкції освітніх і медичних закладів. Капітальні трансферти також збільшилися з 28,1 млрд. грн. до 75,9 млрд. грн. (на 47,8 млрд. грн.), що пов'язано з передачею коштів між бюджетами різних рівнів на реалізацію проєктів відновлення територій, фінансованих із Державного фонду регіонального розвитку, міжнародних грантів і цільових субвенцій.

Таким чином, у 2022–2024 рр. структура видатків місцевих бюджетів України за економічною класифікацією характеризується посиленням інвестиційної складової при збереженні соціальної орієнтації. Основними чинниками таких змін стали вплив війни, необхідність відновлення зруйнованої інфраструктури, збільшення фінансування соціальних виплат і заробітних плат, а також зростання цін на енергоносії та товари. Збалансування поточних і капітальних видатків свідчить про поступовий перехід місцевих бюджетів від режиму кризового реагування до режиму розвитку, що є позитивним сигналом для забезпечення фінансової стійкості громад у середньостроковій перспективі.

Слід відмітити, що моніторинг виконання місцевих бюджетів за видатками сьогодні є не лише елементом фінансового контролю, а й інструментом стратегічного управління розвитком громад. Його подальше вдосконалення має ґрунтуватися на цифровізації, відкритості, підвищенні компетентності управлінських кадрів та посиленні аналітичного потенціалу, що забезпечить ефективне використання публічних коштів у період воєнних і післявоєнних трансформацій.

РОЗДІЛ 3.

НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ ТА ЗРОСТАННЯ ЇХ РОЛІ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНУ

Поглиблення ролі місцевих бюджетів у соціально-економічному розвитку регіонів України вимагає системного підходу до модернізації їхньої дохідної бази, зміцнення фінансової автономії громад та підвищення ефективності використання бюджетних ресурсів. Однією з ключових передумов цього процесу є створення сучасної, достовірної та прозорої інформаційної інфраструктури, яка забезпечує повний облік об'єктів оподаткування і дозволяє зменшити втрати доходів через недосконалість процедур адміністрування [29]. На сьогодні в Україні залишається значна кількість неінвентаризованих земельних ділянок, об'єктів нерухомості, комунального майна та інших ресурсів, що обмежує можливості органів місцевого самоврядування формувати реалістичні бюджети та прогнозувати доходи.

Першочерговим напрямом вдосконалення є повна інвентаризація та цифровізація баз оподаткування майна і землі. Це передбачає синхронізацію даних Державного земельного кадастру, Державного реєстру речових прав на нерухоме майно, Єдиного державного демографічного реєстру та реєстрів платників податків [23]. Створення єдиної інтегрованої платформи, яка забезпечує автоматичну взаємодію між цими базами, дозволить виявляти невраховані об'єкти, скоротити кількість помилок і втрат при обчисленні податків, а також забезпечити стабільне зростання надходжень від податку на майно до місцевих бюджетів. Регулярне оновлення нормативно-грошової оцінки земель з урахуванням ринкових цін та економічного потенціалу територій має стати постійним інструментом бюджетного планування. Важливим кроком є уніфікація підходів до оцінки комерційної нерухомості, адже на сьогодні різні громади використовують різні методики, що призводить до нерівномірності податкового навантаження та зниження довіри платників.

Інноваційні підходи в адмініструванні податків, зокрема використання супутникових знімків для виявлення нових або незареєстрованих об'єктів, а також перехресна перевірка даних між енергопостачальними компаніями, операторами зв'язку та органами місцевого самоврядування, сприятимуть підвищенню точності податкової бази. Такі технології дозволять зменшити рівень тінізації економіки на місцевому рівні й збільшити надходження без додаткового підвищення ставок податків.

Органи місцевого самоврядування повинні активно використовувати інструменти гнучкості податкової політики. Йдеться не лише про встановлення ставок податків і зборів у межах, визначених Податковим кодексом України [37], а й про їхнє диференціювання залежно від галузевих і територіальних пріоритетів. Місцеві ради можуть запроваджувати пільгові умови для індустріальних парків, технопарків, інноваційних кластерів, підприємств переробної промисловості або агропромислового виробництва за умови створення робочих місць, підвищення середньої заробітної плати та локалізації виробництва на території громади. Такі механізми сприяють залученню інвестицій, диверсифікації економіки регіонів і розширенню податкової бази в середньостроковій перспективі.

Важливим напрямом залишається удосконалення тарифної та договірної політики у сфері використання комунального майна [56]. Необхідно забезпечити прозорість оренди та продажу комунальних активів через електронні аукціони, що дозволить збільшити доходи місцевих бюджетів і мінімізувати ризики неефективного використання майна. Впровадження єдиних стандартів оцінки вартості активів, типових договорів із чітким розподілом ризиків між сторонами, вимог до орендарів і покупців сприятиме підвищенню ефективності управління комунальними ресурсами.

На поведінковому рівні важливим завданням є зміцнення податкової дисципліни та податкової культури громадян. У сучасних умовах місцеві органи влади можуть використовувати цифрові інструменти комунікації для підвищення рівня добровільної сплати податків. Доцільним є застосування

систем електронних нагадувань платникам про строки сплати податків, персоналізованих повідомлень, які містять інформацію про відповідальність за несвоєчасну оплату та можливість онлайн-розрахунку податкових зобов'язань. Ефективним елементом інформаційної політики може стати реалізація комунікаційних кампаній, що пояснюють громадянам, як саме використовуються їхні податки. Візуалізація даних у форматі «куди спрямована моя гривня податку» або «публікація інтерактивних бюджетів для громадян дозволяють посилити зворотний зв'язок між платниками та владою, формуючи відчуття причетності до розвитку територіальної громади» [18].

Підвищення рівня податкової культури також вимагає інституційного підходу, зокрема розвитку програм фінансової грамотності, проведення публічних консультацій, громадських слухань і освітніх ініціатив серед молоді, підприємців і власників малого бізнесу. Такі заходи сприяють підвищенню довіри до місцевої влади, зменшенню обсягів тіньових операцій і формуванню стійкої податкової поведінки.

Таким чином, вдосконалення системи формування доходів місцевих бюджетів має ґрунтуватися не лише на технічному оновленні податкового адміністрування, але й на поєднанні інституційних, комунікаційних і поведінкових інструментів. Комплексне використання цифрових технологій, відкритих даних, прозорих податкових стимулів і просвітницьких ініціатив сприятиме збільшенню фінансової самодостатності територіальних громад, зменшенню залежності від державних трансфертів і формуванню умов для сталого соціально-економічного розвитку регіонів України.

Розвиток ефективної системи управління видатковою частиною місцевих бюджетів є ключовим чинником підвищення якості публічних послуг і забезпечення соціально-економічного зростання регіонів [15]. Сучасна практика виконання місцевих бюджетів в Україні потребує переходу від моделі «утримання» до моделі «розвитку», у межах якої видатки спрямовуються не лише на фінансування поточних потреб, а й на досягнення стратегічних результатів, орієнтованих на підвищення рівня добробуту громадян,

конкурентоспроможність територій і стійкість місцевої економіки. Це передбачає посилення ролі бюджетного планування, управління результатами виконання бюджетних програм, моніторингу й оцінювання ефективності використання бюджетних ресурсів.

Одним із ключових інструментів забезпечення результативності видатків є ПЦМ, який повинен наповнюватися не формальними, а реальними показниками досягнення мети. Кожна бюджетна програма має відображати логіку «ресурси → результат → ефект», що дозволяє оцінювати не лише факт освоєння коштів, а й суспільну користь від їх використання [15]. Для цього необхідно формувати систему результативних індикаторів, які вимірюють рівень доступності, якості та ефективності наданих послуг. У паспортах бюджетних програм доцільно передбачати чіткі одиничні витрати, граничні значення показників якості, часові стандарти виконання робіт, а також зовнішні порівняльні орієнтири (бенчмарки) за аналогічними програмами в інших громадах чи регіонах. Це сприятиме створенню системи «бюджетування за результатами», що дозволить більш точно оцінювати ефективність бюджетних рішень і підвищить відповідальність розпорядників коштів.

Важливою складовою модернізації видаткового механізму є удосконалення процесу відбору та реалізації інвестиційних проєктів. Місцеві бюджети мають орієнтуватися на формування портфеля інвестицій, який забезпечує максимальний соціально-економічний ефект при обмежених фінансових ресурсах [1]. Для цього необхідно застосовувати багатокритеріальну оцінку проєктів, що враховує не лише фінансові показники, такі як чиста приведена вартість або термін окупності, а й економічні та соціальні ефекти, зокрема вплив на валовий регіональний продукт, зайнятість, надходження ПДФО, екологічну стійкість, соціальну інтеграцію та покращення якості життя населення. Впровадження таких підходів дозволяє перейти від ситуативного фінансування до системного стратегічного інвестування, що підвищує віддачу від кожної гривні бюджетних коштів.

Для забезпечення ефективності інвестиційної діяльності органи місцевого самоврядування повинні запровадити обов'язкову стадію техніко-економічного обґрунтування, яка передбачає аналіз доцільності, ризиків і очікуваних результатів проєкту ще до ухвалення рішення про його фінансування. Важливим є також створення системи незалежного технічного аудиту, який перевірятиме відповідність кошторисів і графіків реалізації проєктів встановленим стандартам. На рівні територіальних громад доцільно формувати офіси управління проєктами (Project Management Office), що забезпечуватимуть координацію, контроль і методичну підтримку усіх інвестиційних ініціатив [13]. Такий підхід сприятиме підвищенню управлінської дисципліни, мінімізації помилок і зловживань, а також скороченню термінів реалізації проєктів.

Розширення частки капітальних видатків у структурі місцевих бюджетів має супроводжуватися запровадженням середньострокового фінансового планування, що дозволить уникнути дисбалансів між доходами і видатками. Трирічне бюджетне планування з регулярним оновленням прогнозів доходів, індексів цін і вартості ресурсів забезпечить стабільність бюджетного процесу, можливість коригування видатків відповідно до зміни економічних умов та уникнення ризиків касових розривів. У межах цього підходу доцільно впроваджувати контроль зобов'язань, коли витрати плануються не лише в межах одного року, а з урахуванням багаторічних фінансових рішень. Ефективним є також впровадження системи касового планування, яка дозволяє рівномірно розподіляти бюджетні платежі протягом року та запобігати тимчасовій нестачі ліквідності. Важливим елементом управління витратами є встановлення єдиних лімітів на енергоносії та комунальні послуги для бюджетних установ, що стимулює ощадливість і підвищує енергоефективність сектору.

Удосконалення системи контролю за використанням бюджетних коштів передбачає перехід від традиційного документального до ризик-орієнтованого підходу. Це означає, що внутрішній контроль та аудит мають фокусуватися не лише на формальній перевірці правильності витрат, а й на виявленні потенційних ризиків неефективності та перевитрат [36]. Використання цифрових

інструментів аналітики, систем виявлення аномалій у фінансових транзакціях, контрольних карт виконання програм і автоматизованих тригерів для виявлення перевищення питомих витрат дозволяє виявляти проблеми на ранніх стадіях і оперативно реагувати на них. Формування сучасної системи внутрішнього аудиту, який забезпечує не лише контроль, а й консультування керівництва щодо поліпшення процесів управління, сприятиме підвищенню ефективності використання бюджетних коштів і зменшенню кількості фінансових порушень.

У комплексі ці заходи створюють підґрунтя для переходу місцевих бюджетів до моделі стратегічного управління, у межах якої ресурси розглядаються не як витрати на поточне утримання, а як інвестиції у майбутнє регіонів. Такий підхід дозволяє підвищити стійкість територіальних громад, забезпечити стабільний соціально-економічний розвиток, зміцнити фінансову самодостатність і підвищити довіру громадян до інститутів місцевого самоврядування.

Міжбюджетні відносини в Україні виконують надзвичайно важливу функцію забезпечення фінансової збалансованості між державним та місцевим рівнями влади, однак їх діюча структура потребує суттєвого вдосконалення. На сьогодні формула горизонтального вирівнювання, закріплена в Бюджетному кодексі, не повною мірою враховує реальні відмінності у вартості надання публічних послуг у різних регіонах і громадах. Вона ґрунтується переважно на податковому потенціалі територій, що забезпечує певну фінансову рівновагу, але не враховує повною мірою демографічні, соціально-економічні, географічні та інфраструктурні фактори, які істотно впливають на витрати місцевих бюджетів [32]. Це призводить до ситуації, коли громади з однаковим податковим потенціалом мають різні можливості щодо забезпечення населення якісними освітніми, соціальними чи комунальними послугами.

Важливою проблемою є те, що сучасна модель вирівнювання має обмежену чутливість до відмінностей у вартості надання послуг у сільських, гірських або віддалених громадах, де низька щільність населення і значні логістичні витрати підвищують собівартість соціальної інфраструктури.

Громади з переважанням літніх людей або низьким рівнем економічної активності стикаються з додатковими фінансовими навантаженнями, адже потребують більшого обсягу видатків на соціальну підтримку, охорону здоров'я та соціальну інфраструктуру при одночасно нижчому податковому потенціалі. Тому актуальним завданням є розроблення нової формули міжбюджетного вирівнювання, у якій питома вага показників демографічного навантаження, вартості надання базових послуг і рівня соціальної вразливості населення була б підвищена. В основу формули мають бути закладені не лише статистичні показники доходів, а й стандартизовані витратні нормативи для різних типів громад, що враховують об'єктивну різницю у вартості забезпечення базових потреб громадян.

Збалансування міжбюджетних відносин потребує також зміщення акцентів із суто фіскального вирівнювання на результативно-орієнтовану підтримку. Доцільно запроваджувати систему стимулюючих трансфертів, які б надавалися громадам не лише для компенсації фінансового дефіциту, а й за досягнення конкретних цільових показників. Такі показники можуть включати: рівень охоплення населення освітніми, соціальними або медичними послугами, покращення якості освіти, підвищення енергоефективності комунальних закладів, забезпечення інклюзивності навчального середовища, покращення безпеки шкільної інфраструктури та рівня цифровізації муніципального управління [3]. Упровадження такого підходу дозволить перетворити трансферти на механізм стимулювання розвитку, а не лише фінансової підтримки, та створить позитивну конкуренцію між громадами за якість управління і результативність політик.

Важливим аспектом міжбюджетної політики має стати формування спеціальних грантових фондів швидкого реагування для деокупованих і постраждалих територій. У сучасних умовах воєнних дій такі громади стикаються з катастрофічними руйнуваннями інфраструктури, переміщенням населення і втратою податкових надходжень. Створення окремої системи цільових трансфертів із прискореними процедурами погодження дозволить

оперативно фінансувати відновлення критичних об'єктів, а саме: систем водопостачання, електро- та теплопостачання, соціальної інфраструктури, житла для ВПО, а також забезпечить стабілізацію соціально-економічної ситуації. Такі грантові лінії мають формуватися з державних і міжнародних джерел, у тому числі в межах співпраці з Європейським Союзом, Світовим банком і Програмою розвитку ООН, але з обов'язковим урахуванням принципу прозорості, підзвітності та контролю за використанням коштів.

Не менш актуальною є проблема хронічного недофінансування освітньої та соціальної сфер. Наявна модель надання освітньої субвенції та субвенції на надання різного виду соціальних послуг і допомог часто не враховує змін у структурі мережі закладів і демографічних тенденцій, що призводить до розпорошення ресурсів і збереження неефективних структур [49]. Для підвищення ефективності таких трансфертів необхідно поєднувати їх із впровадженням державних стандартів надання послуг і механізмів періодичного перегляду мережі закладів освіти, охорони здоров'я та соціального захисту. Це дозволить уникати фінансування малокомплектних і неефективних установ, а натомість спрямовувати фінансові ресурси на модернізацію матеріальної бази, розвиток дистанційних і інноваційних форм обслуговування населення.

Особливу роль відіграє запровадження принципу співфінансування державних, регіональних і міжнародних проєктів. Важливою інновацією при цьому має стати застосування гнучких умов щодо співучасті громад у їх фінансуванні залежно від податкової спроможності та рівня підготовленості до вкладення інвестицій. Такий механізм дозволяє уникнути так званої «пастки бідності», коли фінансово слабкі громади не можуть розвивати місцеву інфраструктуру через відсутність власних фінансових ресурсів для проєктів співфінансування [56]. Громади з низьким рівнем податкових надходжень повинні мати можливість залучати державну або міжнародну підтримку на більш пільгових умовах, тоді як фінансово спроможні території можуть брати на себе більшу частку у співфінансуванні. Це забезпечить більш справедливий розподіл коштів і підвищить ефективність використання кожної бюджетної гривні.

Відтак, перехід від моделі пасивного вирівнювання до моделі динамічної, результатно-орієнтованої підтримки стане основою формування сучасної системи міжбюджетних відносин, у якій фінансові ресурси слугують не лише засобом підтримки, а й інструментом сталого розвитку територій.

Сукупність сучасних методів, інструментів і механізмів управління фінансовими ресурсами територіальних громад, спрямованих на підвищення ефективності формування, розподілу, використання та контролю за коштами місцевих бюджетів є важливою складовою сучасної бюджетної політики, спрямованої на формування стабільних джерел інвестиційного розвитку територіальних громад. Місцеві запозичення, які тривалий час залишалися недостатньо використовуваним інструментом, здатні відігравати ключову роль у фінансуванні проєктів довгострокового характеру, таких як модернізація інфраструктури, підвищення енергоефективності, оновлення комунального транспорту, розвиток водопровідно-каналізаційних систем і поводження з відходами [50]. Для ефективного використання муніципальних позик необхідно створити чіткі «боргові правила», які б визначали межі допустимого боргового навантаження на місцеві бюджети, співвідношення між обсягом запозичень та доходами, а також показники фінансової стійкості громади. Запровадження таких параметрів дозволить мінімізувати ризики надмірної заборгованості, забезпечити передбачуваність фінансової політики і підвищити довіру потенційних кредиторів та інвесторів.

Сучасною формою муніципальних запозичень можуть стати інвестиційні облігації, зокрема «зелені» муніципальні облігації, спрямовані на фінансування екологічно сталих проєктів [5]. Їх випуск може підтримуватися через державні або регіональні гарантійні фонди, що підвищить кредитоспроможність громад і зменшить ризики для інвесторів. «Зелені» інструменти дають змогу залучати ресурси міжнародних екологічних фондів і фінансових організацій, таких як Європейський інвестиційний банк (ЄІБ) чи Світовий банк (СБ), які активно підтримують проєкти з енергоефективності, управління відходами, розвитку сталої мобільності та водного господарства. Для цього необхідно адаптувати

українське законодавство до міжнародних стандартів «зелених» фінансів і створити систему сертифікації муніципальних проєктів, яка б відповідала критеріям сталого розвитку.

Додатковим елементом в управлінні місцевими фінансами має стати розвиток інструментів кредитного підсилення, зокрема створення регіональних гарантійних фондів, що надаватимуть часткові гарантії за кредитами для громад або комунальних підприємств. Це дозволить залучати довгострокові ресурси за нижчими ставками і зменшить ризики для банків, які фінансують муніципальні проєкти. Одночасно важливо впроваджувати стандарти фінансової звітності та рейтингової оцінки кредитоспроможності громад, що забезпечить більшу прозорість та привабливість муніципальних фінансів для приватних інвесторів.

Ефективним напрямом розвитку фінансування місцевих проєктів є також державно-приватне партнерство (ДПП) [36]. Воно дозволяє поєднувати державні ресурси з інвестиціями приватного сектору, що сприяє підвищенню ефективності управління активами і розподілу ризиків між учасниками. Для цього необхідно уніфікувати типові договори ДПП, розробити стандартні шаблони розподілу ризиків, методики оцінювання доцільності проєктів за принципом «цінність за гроші» та впровадити чіткі процедури погодження і моніторингу реалізації таких угод. Це дозволить скоротити бюрократичні бар'єри, зменшити кількість неефективних або корупційно вразливих проєктів і забезпечити прогнозованість інвестиційного процесу.

Управління комунальними підприємствами має здійснюватися за принципом результативності, коли діяльність підприємства оцінюється за досягненням чітких показників ефективності. Запровадження системи договорів результату з ключовими показниками ефективності (КPI) дозволяє контролювати рівень беззбитковості, якість послуг, втрати ресурсів і задоволеність споживачів. Такі договори мають поєднуватися з гнучкою тарифною політикою, у якій підвищення тарифів компенсується адресними субсидіями для вразливих категорій населення. Це забезпечує фінансову стабільність комунальних підприємств без погіршення соціальної

справедливості та дозволяє підтримувати належний рівень якості житлово-комунальних послуг.

На ринку публічних закупівель важливо ширше застосовувати механізми, які зменшують витрати протягом усього життєвого циклу об'єкта. Рамкові угоди, багаторічні контракти на обслуговування та стандарти технічних специфікацій, побудовані на принципі «вартість життєвого циклу», дозволяють оптимізувати не лише початкові витрати, а й подальші витрати на експлуатацію та утримання [33]. Такий підхід забезпечує довгострокову економію бюджетних коштів, підвищує прозорість закупівель і знижує ризики неякісного виконання контрактів.

Не менш важливою умовою ефективності фінансової системи місцевих бюджетів є цифровізація. Створення єдиної національної системи даних про місцеві фінанси з автоматичним завантаженням інформації з казначейських систем, податкової служби, реєстрів майна, демографічних баз та освітніх статистик дозволить забезпечити інтегрований підхід до аналізу бюджетних процесів. Це надасть змогу розробляти інтерактивні панелі моніторингу для оцінки якості послуг, виявлення фінансових ризиків, прогнозування доходів і видатків, а також для раннього виявлення можливих касових розривів. Використання таких інструментів підвищить прозорість прийняття управлінських рішень і дозволить швидше реагувати на зміни у фінансовому середовищі.

Відкритість і партисипативність є необхідними складовими сучасного управління публічними фінансами. Механізми громадської участі, такі як громадський бюджет, публічні консультації, платформи «бюджет для громадян», інтерактивні карти видатків і відкриті звіти про стан реалізації проєктів, забезпечують підзвітність влади і створюють атмосферу довіри. Це підвищує дисципліну платників податків, знижує корупційні ризики та формує відповідальну поведінку як громадян, так і посадових осіб.

Розвиток людського капіталу у сфері публічних фінансів є передумовою ефективного функціонування всіх описаних механізмів. Необхідно створити

системну програму підготовки та підвищення кваліфікації фахівців органів місцевого самоврядування, фінансових управлінь і комунальних підприємств. Сертифікація спеціалістів із ПЦМ, фінансового аналізу, державних закупівель, інвестиційного менеджменту та управління ризиками має стати обов'язковим елементом кар'єрного зростання у сфері управління місцевими фінансами. Важливо створювати мережеві регіональні офіси підтримки проєктів, які надаватимуть громадам експертну допомогу з підготовки, оцінювання та впровадження інвестиційних програм.

Університетсько-муніципальні партнерства, спільні навчальні та дослідницькі програми, створення аналітичних центрів при громадах сприятимуть накопиченню знань і поширенню кращих практик управління місцевими фінансами. Таким чином, поєднання інструментів управління місцевими фінансовими ресурсами, цифровізації, відкритості та розвитку людського потенціалу створює комплексну основу для модернізації місцевих бюджетів. Це забезпечить підвищення ефективності публічних витрат, зміцнення фінансової автономії територіальних громад, залучення інвестицій і перетворення місцевих фінансів на справжній інструмент сталого розвитку регіонів України.

ВИСНОВКИ

Місцеві бюджети відіграють вагому роль у реалізації державної регіональної політики, оскільки саме через них забезпечується фінансування базових соціальних послуг, розвиток інфраструктури, стимулювання підприємницької діяльності та підвищення якості життя населення. У процесі децентралізації місцеві бюджети поступово зміцнили свої позиції, зросла їхня частка у зведеному бюджеті країни, покращилася структура доходів, однак зберігаються значні дисбаланси між громадами за рівнем податкової спроможності. Понад дві третини місцевих доходів зосереджено у 20 % найбільших територіальних громад, тоді як малі сільські громади залишаються залежними від дотацій та субвенцій. Структура доходів характеризується домінуванням податку на доходи фізичних осіб і недостатнім розвитком місцевих податків та зборів, зокрема податку на майно, плати за землю, туристичного збору й орендної плати за користування комунальним майном. Недосконалість земельно-кадастрових реєстрів, несвоєчасне оновлення нормативно-грошової оцінки земель, значна частка неформальної економічної діяльності та низький рівень податкової культури призводять до втрат місцевих бюджетів і обмежують можливості для їхнього зростання.

У структурі видатків місцевих бюджетів продовжує переважати споживчий характер витрат, що пов'язано із необхідністю утримання закладів освіти, охорони здоров'я, соціальної сфери та житлово-комунального господарства. Частка капітальних інвестицій залишається невисокою, хоча у 2023–2024 рр. спостерігається її поступове збільшення завдяки реалізації програм відновлення інфраструктури та фінансуванню проєктів з відбудови територій, постраждалих від збройної агресії. Водночас неефективність планування та відбору інвестиційних проєктів, відсутність середньострокового фінансового прогнозування та слабка аналітична база при ухваленні бюджетних рішень знижують результативність використання коштів. Відсутність повноцінної практики внутрішнього аудиту, недостатній рівень моніторингу

ефективності бюджетних програм, обмежена прозорість у звітуванні та нерівномірна спроможність громад реалізовувати складні інвестиційні проекти також залишаються стримувальними факторами розвитку.

Для підвищення ролі місцевих бюджетів у соціально-економічному розвитку регіонів необхідно реалізувати комплекс послідовних заходів фінансового, інституційного, аналітичного та управлінського характеру. Насамперед слід зміцнити власну дохідну базу місцевих бюджетів. Для цього потрібно забезпечити повну цифровізацію системи земельного й майнового обліку, узгодити дані кадастру, реєстру нерухомості та податкової звітності, створити єдину інтегровану базу оподаткування. Необхідно запровадити автоматизовані механізми виявлення незареєстрованих об'єктів нерухомості через супутникові знімки, інформацію від операторів енергопостачання, а також регулярне оновлення нормативної оцінки земель і майна. Це дасть змогу збільшити доходи без підвищення ставок податків і забезпечити стабільність бюджетних надходжень. Варто також розширити податкову автономію громад, дозволивши їм гнучкіше встановлювати ставки місцевих податків і зборів та застосовувати цільові податкові пільги для підтримки інноваційного бізнесу, індустріальних парків і соціально відповідального підприємництва.

Другим напрямом має стати якісне удосконалення видаткової політики місцевих бюджетів. Потрібно перейти від фінансування утримання до фінансування розвитку, посиливши частку капітальних видатків у структурі витрат. Для цього слід запровадити обов'язкове середньострокове бюджетне планування на три роки, яке забезпечить прогнозованість рішень і дозволить уникати ситуативних дисбалансів. Варто запровадити багаторівневу систему оцінювання інвестиційних проектів з урахуванням їх економічної, соціальної, екологічної та бюджетної ефективності. Необхідним є створення регіональних офісів управління проектами при обласних адміністраціях і громадах, які забезпечуватимуть методичну підтримку, технічний аудит і моніторинг реалізації проектів.

Третім напрямом має стати вдосконалення міжбюджетних відносин. Доцільно оновити формулу горизонтального вирівнювання, включивши до неї показники вартості надання публічних послуг, рівня соціальної вразливості населення та демографічного навантаження. Необхідно розширити частку стимулюючих і результатно-орієнтованих трансфертів в обмін на досягнення конкретних соціально-економічних результатів у сфері освіти, соціального захисту, екологічної безпеки, цифровізації та енергоефективності. Якщо традиційні дотації та субвенції мають компенсаційний характер, то стимулюючі трансферти мають мотиваційний характер. Їх метою є спонукати органи місцевого самоврядування до ефективного управління місцевими фінансовими ресурсами, економного використання бюджетних коштів і впровадження реформ. Зміст таких трансфертів полягає в тому, що держава не просто фінансує громади, а стимулює їх до активності, інноваційності та результативності, перетворюючи міжбюджетні відносини на систему фінансового партнерства, де успішна громада отримує більшу підтримку. Це відповідає європейському підходу «money follows performance» — «гроші йдуть за результатом».

Важливо також створити механізм спеціальних грантових фондів швидкого реагування для деокупованих і прифронтових територій з метою забезпечення відновлення інфраструктури, житла та соціальних об'єктів.

Четвертим напрямом має бути розвиток ринку муніципальних запозичень, зокрема випуск інвестиційних та «зелених» облігацій для фінансування екологічно сталих проєктів. Доцільно створити регіональні гарантійні фонди, які надаватимуть часткові гарантії за кредитами для громад та комунальних підприємств, що сприятиме зниженню вартості залученого капіталу. Варто стимулювати розвиток державно-приватного партнерства через типові договори, методики оцінки та стандарти прозорості проєктів. Паралельно слід підвищувати професійну спроможність місцевих фінансових органів, розвивати цифрові інструменти моніторингу бюджету, внутрішнього аудиту й управління ризиками.

П'ятий напрям стосується посилення прозорості та участі громадськості у бюджетному процесі. Необхідно забезпечити повну відкритість даних про надходження та використання бюджетних коштів, запровадити інструменти «бюджету для громадян», електронного моніторингу проєктів, публічних консультацій і громадського контролю. Це створить атмосферу довіри до місцевої влади, підвищить податкову дисципліну та сприятиме формуванню партнерських відносин між владою і громадянами.

Отже, підвищення ролі місцевих бюджетів у соціально-економічному розвитку регіонів вимагає комплексної модернізації фінансової системи громад, яка поєднує нарощення власних доходів, ефективне управління бюджетними видатками, новий зріз у міжбюджетних відносинах, розвиток інноваційних фінансових інструментів і підвищення прозорості публічного управління. Реалізація цих заходів дозволить перетворити місцеві бюджети на дієвий інструмент стратегічного розвитку, здатний забезпечити економічне зростання, підвищення якості життя населення та зміцнення фінансової стійкості регіонів України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Shuliuk B., Kolomyychuk N. and Petrushka O. Long-term lending for public-private partnership projects: opportunities and prospects. *Financial and Credit Activities: Problems of Theory and Practice*. 2024. № 2 (55). С. 64–74.
2. Баріда Н. В. Забезпечення прозорості та публічності місцевих бюджетів в Україні та за кордоном. *Амазонія Інвестіга (Amazonia Investiga)*. 2024. т. 13. № 73. URL: <https://dialnet.unirioja.es/descarga/articulo/9672249.pdf>
3. Бюджетна система: підручник / С. І. Юрій, В. Г. Дем'янишин, О. П. Кириленко [та ін.]; за ред. С. І. Юрія, В. Г. Дем'янишина, О. П. Кириленко. Тернопіль: ТНЕУ, 2013. 624 с.
4. Бюджетний кодекс України (зі змінами і доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua>
5. Горин В. П., Сидор І. П., Була П. В., Мудрий Т. П. Концептуалізація публічної компоненти зелених фінансів. *Проблеми економіки*. 2025. № 1 (63). С. 296-307.
6. Даниленко А. І. Особливості інвестиційної політики в реальному секторі економіки України. *Фінанси України*. 2021. № 4. С. 24–47.
7. Дем'янишин В. Г. Практика формування та зміцнення фіскального потенціалу місцевих бюджетів України. *Економічний аналіз та стратегія розвитку*. 2024. URL: <https://www.econa.org.ua/index.php/econa/article/view/6100>
8. Державна казначейська служба України. Аналітичні звіти про виконання місцевих бюджетів за 2022–2024 рр. URL: <https://www.treasury.gov.ua>
9. Долішній М. І. Регіональна політика: теорія, методологія, практика. Львів: ІРД НАН України. 2019. 195 с.
10. Доходи місцевих бюджетів 2022-2024 рр. URL: <https://openbudget.gov.ua/national-budget/incomes>
11. Єфименко Є. М. Розмежування функцій державних і місцевих фінансів України. URL: <https://dspace.oneu.edu.ua/server/api/core/bitstream/1/content>

- 12.Єфименко Т. І., Федосов В. М. Фіскальна децентралізація та розвиток місцевих фінансів в Україні. *Фінанси України*. 2022. № 2. С. 7–26.
- 13.Забаштанський М. М., Сидор І. П. Державно-приватне партнерство у забезпеченні сталого соціально-економічного розвитку територіальних громад. Інвестиції: практика та досвід. *Інвестиції: практика та досвід*. 2023. № 6. С. 18-23.
- 14.Звіти про виконання місцевих бюджетів України у 2022-2024 рр. URL: <https://mof.gov.ua/uk/>
- 15.Качула С. В. Програмно-цільовий метод у системі управління видатками місцевих бюджетів. *Фінанси України*. 2021. № 5. С. 45–58.
- 16.Кириленко О. П. Місцеві бюджети України (історія, теорія, практика): монографія. К. : НІОС, 2000. 384 с.
- 17.Коваль О. В. Регіон як об'єкт економічного розвитку: сутність, структура, функції. *Економічний вісник університету*. 2020. № 47. С. 41–49.
- 18.Коваль С. Л., Сидор І. П. Моніторинг видатків бюджету м. Тернополя на соціально-культурні цілі. Інфраструктура ринку.
- 19.Конституція України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%Text>
- 20.Кравченко В. І. Регіональна економіка та управління розвитком територій. Київ: КНЕУ. 2021.
- 21.Крисоватий А. І., Герчаківський С. Д. та ін. Регіональна фіскальна політика: теоретичні засади та методологічні підходи. Тернопіль: ТНЕУ. 2012. URL: DSpace at WUNU
- 22.Лисяк Л. В., Качула С. В., Грабчук О. В., Філіпова М. М. Оцінка фінансової стійкості місцевих бюджетів: український контекст. *Public and Municipal Finance*. 2020. № 9(1). URL: https://www.businessperspectives.org/images/pdf/applications/publishing/templates/article/assets/14272/PMF_2020_01_Lysiak.pdf
- 23.Лукановська І. М., Ніпіаліді О. О., Бернас О. В. Аудит використання бюджетних коштів і державного майна: теоретико-організаційні засади та

- результати. *Державна політика і бухгалтерський облік*. 2023. URL: <https://ppa.ztu.edu.ua/article/view/298457/291187>
- 24.Луніна І. О. Реформування міжбюджетних відносин у контексті підвищення ефективності використання бюджетних коштів. *Економіка і держава*. 2023. № 4. С. 12–18.
- 25.Луніна І. О. Фіскальні відносини у контексті регіонального розвитку. *Фінанси України*. 2019. №5. С. 7–22.
- 26.Луніна І. О., Бондарук Т. Г. Публічні фінанси та міжбюджетні відносини: навч. посіб. Київ: 2019. ДП «Інформ-аналіт. агентство». 304 с.
- 27.Луніна І. О., Степанова О. В. Сучасні фіскальні реформи України у світлі глобальних інвестиційних пріоритетів КНР. *Україна–Китай*. 2018. № 5(11). URL: sinologist.com.ua
- 28.Матвійчук В. Доходи місцевого бюджету: проблеми формування та використання. *Методологічні проблеми фінансової теорії та практики в умовах проведення системних реформ*. Тернопіль: Вектор, 2018. URL: jfub.donnu.edu.ua
- 29.Мельник А. Ф. Регіональна економіка. Тернопіль: ТНЕУ. 2018.
- 30.Методологія наукових досліджень: навч. посіб. / В. М. Булавинець, В. П. Горин, О. В. Квасниця [та ін.]; за ред. В. П. Горина. Тернопіль: Осадца Ю. В., 2023. 170 с.
- 31.Опарін В. М., Федосов В. М., Юхименко П. І. Публічні фінанси: генеза, теоретичні колізії та практична концептуалізація. *Фінанси України*. 2017. №2. С. 110–126.
- 32.Петрушка О. В. Особливості здійснення державного фінансового контролю в закладах охорони здоров'я. *Економіка і суспільство*. 2022. Вип. 43. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/vi42>
- 33.Петрушка О. В., Забаштанський М. М. Розвиток державно-приватного партнерства у міжнародній практиці. *Економіка. Фінанси. Право*. 2023. №6. С. 43-46. <http://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/50104>

- 34.Петрушка О., Райчиба А. Бюджетна безпека територіальних громад України: виклики війни та напрями відновлення. *XI Всеукраїнські наукові читання пам'яті С. І. Юрія*: збірник наукових праць. м. Тернопіль, (12 листопада 2025 р.). Тернопіль: ЗУНУ, 2025.
- 35.Петрушка О., Райчиба А. Стійкість місцевих бюджетів у соціально-економічному розвитку регіонів в умовах сучасних викликів і турбулентних змін. Збірник тез IV Міжнародної науково-практичної конференції «Комунікація як чинник транспарентності соціальної взаємодії. Ера цивілізації» (23-24 жовтня 2025 р.).
- 36.Петрушка О. В., Шулюк Б. С. Реалізація державного фінансового контролю в Україні: проблемні аспекти та вектори розвитку. *Економіка. Фінанси. Право*. 2025. № 2. С. 81–83.
- 37.Податковий кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/Text>
- 38.Правила складання паспортів бюджетних програм місцевих бюджетів та звітів про їх виконання. Наказ Міністерства фінансів України № 836 поточна редакція від 01.01.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1104-14#Text>
- 39.Про відкритість використання публічних коштів. Закон України від 11.02.2015 р. № 183-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>
- 40.Про державний фінансовий контроль в Україні: Закон України від 26.01.1993 р. № 2939-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/2939-12>
41. Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення. Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2168-19#Text>
- 42.Про запровадження програмно-цільового методу складання та виконання місцевих бюджетів: Наказ Міністерства фінансів України № 836 від 26.08.2014 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>
43. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2027 року. Постанова Кабінету Міністрів України № 695 від 05.08.2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF>

44. Про місцеве самоврядування в Україні. Закон України від 21.05.1997 № 280/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>
45. Про місцеві державні адміністрації. Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/586-14#Text>
46. Про порядок вирішення окремих питань адміністративно-територіального устрою України. Закон України зі змінами і доповненнями від 28.07.2023 3585. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3285-20#Text>
47. Про співробітництво територіальних громад. Закон України поточна редакція від 28.08.2025 р. Документ № 1508. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>
48. Сидор І. П. Моніторинг планування видатків місцевих бюджетів: ключові аспекти удосконалення. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2018. № 21. С. 85-89.
49. Сидор І. П. Організація діяльності та фінансове забезпечення закладів професійно-технічної освіти в Україні. *Науковий вісник: Фінанси. Банки. Інвестиції*. 2011. № 3. С. 156-168.
50. Сидор І. П. Позикові фінанси через призму поведінкового підходу у публічних фінансах. *Світ фінансів*. 2025. Вип. 3. С. 40-61.
51. Сидор І. П., Горин В. П., Федак Ю. С., Сидор Т. І. Поведінкові контури теоретичної конструкції публічних фінансів. *Бізнес Інформ*. 2025. № 2. С. 377-392.
52. Сидор І. П., Петрушка О. В. Внутрішній аудит в системі надання послуг з державного пенсійного страхування. *Ефективна економіка*. 2022. № 12. URL: <https://www.nauka.com.ua/index.php/ee/article/view/892/902>
53. Сидор І. П., Сидор Т. І. Фінансова безпека країни через призму фінансової грамотності громадян. *Світ фінансів*. 2024. Вип. 4. С. 60-74.
54. Сидор І. П., Федак Ю. С. Фінансове забезпечення реалізації державної соціальної політики в контексті сучасних викликів у сфері публічних фінансів. *Інвестиції: практика та досвід*. 2025. № 10. С. 122-129.

- 55.Тарангул Л. Бюджетно-податкова політика України: реалії та перспективи. *Вісник Східноєвропейського університету економіки і менеджменту*. Серія : Економіка і менеджмент. 2017. № 2. С. 105-113.
- 56.Шулюк Б. С., Петрушка О. В. Корпоративна соціальна відповідальність в контексті реалізації пріоритетів державної фінансової політики. *Вісник Одеського національного університету імені І. І. Мечникова*. Серія: Економіка. 2024. Т. 29. Вип. 3(101). С. 29-35.